

SOKAKTA YAŞAYAN VE/VEYA ÇALIŞ(TIRIL)AN ÇOCUKLAR CHILDREN LIVING AND/OR WORKING ON THE STREETS

Beyhan Betül BİLGİN*

Öz

Sokakta yaşama ve/veya çalışma, çocukların karşı karşıya oldukları sosyal sorunlar içerisinde önemli bir yere sahiptir. Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) ve Çocuk İşçiliğinin Önlenmesi Uluslararası Programı (IPEC) tarafından en kötü biçimlerdeki çocuk işçiliği kapsamında değerlendirilen sokakta çalışma çocukların biyopsikososyal gelişimlerini etkilemekte ve üretken bir erişkin yaşamına ulaşmalarını zorlaştırmaktadır. Ayrıca sokakta yaşama ve çalışma tek başına bir sorun alanı olmakla birlikte pek çok risk ve tehlikeyi de barındırdığından farklı sorunlara da yol açabilmektedir. Bu çalışmada sokakta yaşayan ve/veya çalıştırılan çocuklar olgusu incelenmiş ve buna yönelik Türkiye'deki ve dünyadaki politikalar ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Çocuk İşçiliği, Sokakta Çalışan Çocuklar, Sokaktaki Çocuklar, Sokağın Çocukları.

Abstract

Live and/or work on the street have an important place in social problems that children face. Work on the street considered as the worst forms of child labor by International Labour Organization (ILO) and International Programme on the Elimination of Child Labour (IPEC) influences children's bio-psycho-social development and makes it difficult of children to reach a productive adult life. In addition, living and working on the street are a problem area alone, but they can different problems because of different risks and dangers. In this study, phenomenon of children living and / or working on the street have been examined and policies in the turkey and world have been mentioned.

Keywords: Child Welfare, Children Working on the Street, Children on the Street, Children of the Street.

GİRİŞ

Çocuk kavramı çeşitli yasalarda yer almış ve genellikle yaş sınırlarına bağlı olarak değerlendirilmiştir. Çocuk Hakları Sözleşmesi ve T.C. 5395 sayılı Çocuk Koruma Kanunu çocuğu, "daha erken yaşta ergin olsa bile, on sekiz yaşını doldurmamış kişi" olarak tanımlamaktadırlar.

Sokakta yaşayan ve/veya çalış(tiril)an çocuklar veya çocuk işçiler aynı sorunun farklı yüzleri olarak karşımıza çıkmaktadır. Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO), 15 yaşın altında aile bütçesine katkıda bulunmak ya da yaşamını kazanmak amacıyla çalışanları "çocuk işçi" veya "çalışan çocuk" olarak adlandırmaktadır. 4857 sayılı İş Kanunu da Uluslararası Çalışma örgütü'nün yaptığı ayrımı kabul ederek 15 yaşna kadar olanları çocuk işçi, 15-18 yaş arasında olanları genç işçi olarak kabul etmiştir (Bakırcı, 2004, Tor, 2010, 27).

Avrupa Konseyi'ne göre sokak çocukları, 18 yaşının altında bulunan, kısa ya da uzun süreli sokak ortamında yaşayan çocuklar olarak tanımlamaktadır. Sokakta yaşayan ve/veya çalış(tiril)an çocuklar ile ilgili UNICEF'in detaylı tasnifi şu şekildedir:

Grup 1: Aileleriyle sürekli ilişki içerisinde olan çocuklar "sokakta çalışan çocuklardır"; her ne kadar günlerini sokakta çalışarak geçirirler de bu çocuklar, ailelerinin koruması ve denetimi altındadırlar.

Grup 2: Aileleriyle seyrek olarak ilişki kuran "sokaktaki çocuklardır". Bu çocukların aile bağları zayıftır, ancak yine de tamamen kopmamıştır. Aile kavramı, bu çocuklar için halen anlamlıdır. Gününü sokakta bir şeyler satarak ya da dolaşarak geçirirler, ancak yine de çoğu zaman geceleri evlerinde dönerler.

Grup 3: Aileleriyle ilişkileri tamamen kopmuş "sokakların (sokağın) çocuklarıdır." Genel olarak toplumun en yoksul kesiminden gelmiş ve aileleri parçalanmış çocuklardır. Ailelerinden bir şekilde ayrılmış olan bu çocuklar günlerinin tamamını sokaklarda geçirirler ve tam anlamıyla "sokağın çocuklarıdır".

Güneş ve Kalaycı (2004)'e göre sokakta çalışan çocuklar, şibih sokak çocuklarıdır. Yani "sokak çocuğu olmaya aday çocuklar"tır. Her ne kadar sokakta çalışan çocuklarla, sokakta yaşayan çocuklar arasında bir fark varsa da, sokakta çalışan bu çocuklar uzun vadede sokağın çocukları haline gelebilmekte ve bu da yine toplumsal anlamda önemli bir sorun olarak önümüze çıkmaktadır (Kucur, 2016, 60).

Bu tanımlamalar sonucunda dikkat edilecek husus sokakta çalış(tiril)an/yaşayan çocukların toplumda kimsesiz çocuklar, korunmaya muhtaç çocuklar olarak bilinen grupla birebir aynı olmadığıdır. Çünkü bu çocukların çoğunun ebeveynleri hayattadır (Güngör, 2009, Kucur, 2016, 60).

* Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Sosyal Hizmet Politika ve Uygulamaları Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Öğrencisi

Tanımlamaların hemen hepsinde çocuğun sokakta bulunma eyleminin aktif aktörü olarak ele alındığı görülmektedir. Gerçekte ise çocuğun pasif bir aktör konumunda bulunduğu, çocuğun sokakta bulunmak ve sokakta çalışmak gibi bir eylemi kendi istek ve iradesi ile tercih etmediği, aksine sokakta yaşamaya ve çalışmaya zorlandığı göz ardı edilmektedir. Bu ayrımın gözden kaçırılması çocuğa olan bakış açısını farklılaştırmaktadır. Çocuğun sokak ile olan ilişkisini incelemeye aldığımızda, çocuğu sorunun edilgen tarafı, ettirgen tarafının başta aile olmak üzere toplum olduğunun bilinmesinin yararı vardır. Sorunun temelinde çocuk değil ilk sırada aile bulunmaktadır. Bu nedenle araştırma ve çözüm arayışlarında tek başına çocuğun ele alınması yetersiz kalacaktır. Bu bağlamda sokak ve çocuk ilişkisini "Sokakta Çalıştırılan Çocuk", "Sokağa Terkedilen Çocuk" olarak iki başlıkta kavramsallaştırmak mümkündür (Alacahan, 2010, 135).

SOKAKTA YAŞAYAN VE/VEYA ÇALIŞ(TIRIL)AN ÇOCUKLAR OLGUSU

Biyo-psiko-sosyal bir olgu olarak çocukluk günümüzde önemli bir gelişim dönemine işaret etmektedir. Üretken bir erişkin yaşamına ulaşmak için çocukluk yıllarının önemi büyüktür. Bu da çocukların birçok açıdan özel ihtiyaçlarını gündeme getirmektedir. Bu ihtiyaçların karşılanması, gerek bireysel gerekse toplumsal anlamda, geleceğin yeniden yapılandırılması açısından yaşamsaldır. Buna kaşın, dünya üzerindeki çocukların önemli bir bölümü yeterli bir yaşam standardına kavuşamamışlardır. Özellikle ekonomik kalkınma sürecini tamamlayamamış veya gelir dağılımı sorunları yaşayan ülkelerde çocukların destek hizmetlerinden yararlanamadığı bilinen bir durumdur (Acar, 2010, 5).

Sokakta yaşayan ve/veya çalıştırılan çocuklar kendilerini çevreleyen yoksunluklar ve bozukluklar sonucunda erken yaşlarda çalışmak zorunda kalmakta veya ailelerinden kopmaktadır. Sokakta çalıştırılma ve/veya yaşama olgusu psiko-sosyal ve ekonomik yapıların ürünüdür. Sokakta çalıştırılmak ve yaşamak çocuğu öylesine derinden etkilemektedir ki Henry Mayhew'in de belirttiği gibi, çocuklar tüm çocuksu yönlerini, yani çocukluklarını kaybetmektedir (Cunningham, 1995, Acar, 2010, 5).

Sokakların çocuklar için bir çalışma/yaşam alanı olması son birkaç yılda ortaya çıkan bir durum değildir. Tarih boyunca çocuklar çoğu zaman ekonomik bir araç olarak görülmüştür. Sorunun devam etmesindeki en önemli neden ise yoksulluğun ve gelir dağılımı bozukluklarının engellenememesidir (Acar, 2010, 5).

Sokakta yaşama ve çalışma, çocuk işçiliğinin türleri arasında en tehlikeli olanıdır. Bir çocuk için sokak; fiziksel, duygusal, cinsel istismarların yaşanabildiği korumasız ve riskli bir bölgedir. Çocuk tarafından oyun oynamak ve yaşamın içinde bizzat yer almak için kullanılması gereken sokaklar, çocukluğun yaşanmadığı ve türlü tehlikelerin yaşandığı yerler olmaktadır (Erbay, 2013, 159).

Çocukları Sokağa İten/Çeken Nedenler

Sokakta yaşayan ve çalışan çocuklara hizmet vermek amacıyla açılan "Çocuk ve Gençlik Merkezleri'nin İlgili Yönetmeliği'ne göre "çocukların, eşler arası anlaşmazlık, ihmal, hastalık, kötü alışkanlık, yoksulluk, terk ve bu gibi nedenlerle sokağa düşerek sosyal tehlike ile karşı karşıya kaldıkları belirtilmektedir

UNICEF'in (1998), "Türkiye'de Çocukların ve Kadınların Durumu" adlı raporunda, "çocukların kendilerini sokakta bulmalarının sebepleri" şu şekilde belirtilmiştir:

- Zengin ile yoksul arasındaki uçurumun daha da büyümesi
- Düşük gelirli ailelerin içinde bulunduğu maddi sıkıntılar
- Ayrılmış ya da çocuklu bir annenin veya babanın tek başına olduğu aileler
- Bu konudaki çocuklara hizmet verecek kurum ve kuruluşların sınırlı oluşu (Tuncel, 2003, Şener ve Serdar, 2015, 109).

Türkiye'de çocuk işçiliğinin kökeninde iç göç ve onun yarattığı olumsuz sonuçların olduğu önemli bir gerçektir. Bu iç göçün ise ülkenin Güneydoğu ve Doğu Anadolu Bölgelerinden batıdaki illere gerçekleşen bir süreç olduğunun altını çizmek gerekir (Erbay, 2013, 158). Sokaktaki çocuklar sorunu, ülkenin yapısal sorunları ile bağlantılı olarak görülebilmektedir. Köyden kente göçün hızlanması nedeniyle aynı yerleşim yerlerinden gelenlerin bulunduğu, bir ailenin diğerini "göçe" teşvik edici rolü olduğu görülmüştür. Şehirde işsiz kalan aile reisleri düşük miktarlarda da olsa aile bütçesine katkı sağlaması amacıyla çocuklarını çalışmaya teşvik/zorlama yoluna gitmektedirler (Alacahan, 2010, 145).

Türkiye'de yaşayan sokakta çalışan çocukların yanında bu bölgeler Suriye'den gelen bir çok göçmen sokak çocuğunu da barındırmaktadır. Artık sokaklarımız sadece kendi çocuklarımızın değil savaştan kaçan sığınmacı Suriyeli çocukları da içermektedir. Görüldüğü üzere sadece iç göç dolayısıyla değil aynı zamanda yaşanan savaş, travma gibi zorunlu sebeplerden göç eden bireyler için de sokakın çekici bir yanı vardır (Kelebek, 2017).

Çocuk yetiştirme açısından eğitimsiz ve bilinçsiz olan bazı aileler çocuklarını kazanç elde etmek için zorla çalıştırmaktadırlar. Bu zorla çalışma halinden, istenilen parayı kazanamayan çocuklar akşam eve

dönme konusunda çekimser davranmaktadırlar. Eve döndüğünde; şiddet, ilgisizlik, ceza alma gibi tutumlara maruz kalmaları eve olan ilgilerini azaltmaktadır. Evde kötü muamele ile karşılaşma olasılığı olan bazı çocuklar, akşamları eve gitme yerine sokakları mesken edinme veya başka illere gitme eğilimi sergileyeceklerdir (Kızmaz ve Bilgin, 2010, 276). Dolayısı ile, ailenin tutumu çocuğu sokağa itmede önemli bir rol oynamaktadır.

Çocuğun değeri, çocukluk evresini etkilemektedir. Fakat ülkemizde özellikle Doğu bölgesindeki çok çocuklu olma durumu çocuğa verilen değeri düşürmektedir. Çocuğa verilen değer, çocuğun iyilik haliyle paralel bir doğrultuda bulunmaktadır. Türkiye’de çocuklar çocukluklarını yaşamamakta aileler tarafından kısıtlanmaktadır. Çocukluk bu aileler tarafından bir dönem olarak nitelendirilmemektedir. Sokaktaki çocuklardan aileleri süratle yetişip erginleşmelerini, bir an önce yetişkin olmalarını ve bütçeye katkı sağlamalarını beklemektedir (Doğan, 2001, Kelebek, 2017). Bu da çocukların küçük yaşta ev ekonomisini kalkındırma gibi ağır bir sorumluluğu çocukların küçük omuzlarına yüklemeye neden olmaktadır. Çocuk emeğinin yaygın olması aslında çocuğa yeterince değer verilmediğinin de bir göstergesi olarak karşımıza çıkmaktadır (Kelebek, 2017).

Sokaktaki çocuklara yönelik toplumun tutumu ve yaklaşımı, özellikle ‘acıma’ hissinden kaynaklı olarak para verilmesi çocukları sokağa iten etmenlerden biridir. Bu yüzden toplum sahip olduğu ‘para vererek çocukları sokaktan uzaklaştırma’ düşüncesi çocukları sokağa bağımlı yaptığundan, toplumun algısının ve tutumunun değişmesi önemlidir (Kelebek, 2017).

Sonuçta bu çocuklarla ilgili ortaya çıkan tablo şu şekildedir:

- “Bu çocuklar genellikle göçle gelen ailelerin çocuklarıdır.
- Aile içerisinde ihtiyaçların karşılanması imkânsız hale gelmektedir.
- Kadının baba desteğinden yoksun olduğu ailelerde sokak çocukları ve çalışan çocuklar sorunu • daha çok görülmektedir.
- Aileleriyle birlikte olan ya da tamamen başı boş sokak çocukları ile çalışan çocuklar eğitime yönelik bir istek ve eğilim göstermekte ancak bunun için uygun imkânlarla ve mekânlara her zaman ulaşamamaktadırlar.
- Cinsiyete dayalı aile beklentileri (özellikle erkek çocuktan beklentiler) çocuklar üzerinde aşırı • baskı yapabilmekte veya olumsuz baba ya da anne figürleri sorun olarak ortaya • çıkabilmektedir.
- Sokakta çalışan/yaşayan çocuklar sorununu yaşayan kız çocuklarının sayısı erkek • çocuklara oranla azdır” (Güngör, 2009, Kucur, 2016, 61).

Sokakta Yaşayan ve/veya Çalış(tırıl)an Çocukların Karşılaştığı Tehlike ve Riskler

Çocuk için sokak; fiziksel, duygusal, cinsel istismarların yaşanabildiği korunmasız ve riskli bir bölgedir. Çocuklar için sokakaklar sadece oyun oynamak için var olması gerekirken, çocukluklarını sokakta çalışarak geçiren çocuklar çok yönlü risklerle karşı karşıya gelmektedirler. Çocukların sokakta çalışma süreci, onların bedenleri ve sağlıkları için son derece zararlı ve tehlikelidir (Erbay, 2013, 164).

Çalışmak, çocukların kişiliği ve gelişimi üzerinde olumsuz etkilerde bulunur. Yapılan pek çok araştırmada çocukların sokakta çalışmasının birtakım riskler içerdiği, çocukların sağlıklı gelişimlerini engellediği bilinmektedir (Nalkur, 2009, Karataş vd., 2016, 17). Çocukların çalışma koşulları kaza riski, hırsızlık ve istismar, oyun için yeterli zaman bulamama ve eğitimden geri kalma gibi ciddi riskler içermektedir (Bromley ve Mackie, 2009, Karataş vd., 2016, 17).

Yapılan bir araştırmada sokakta çalışan çocukların %34,98’i sokakta çalışmayı güvenli bulmadıklarını söylemişlerdir. Sokakta çalışmayı güvenli bulmama nedenleri olarak da yetişkinlerin kötü davranmasını (%22,34), sarhoşların olmasını (%21,28), kaçırılma tehlikesini (%10,64), trafik kazası riskini (%9,57), zabıtalardan olmasını (%9,57), paralarının çalınmasını (%5,32), cinsel tacize maruz kalmayı (%3,19) ve diğer nedenleri (%18,08) göstermektedirler (Çırak ve Çivitçi, 2004, Karataş vd., 2016, 17).

Literatürde sokakta çalışan/çalıştırılan çocukların yaşadığı riskler genelde dört temel başlıkta incelenmektedir. Bunlar; fiziksel, cinsel ve duygusal istismar; hastalık riski, madde bağımlılığı; eğitime dair riskler ve suça sürüklenmedir. Bu risklerin tamamı çocuğun kişiliğini özgürce geliştirme olanaklarını ortadan kaldırır. Dolayısı ile gelişme çağındaki çocuğun bedensel, duygusal ve toplumsal gelişimi olumsuz etkilenir (Karataş vd., 2016, 17).

Suç ve madde bağımlılığı

Sokakta yaşayan veya çalış(tırıl)an çocuklar yaşadıkları şartlar nedeniyle suça maruz kalabilmekte ve suç işlemeye eğilimli bir hale gelebilmektedir. Ayrıca bu çocuklar, bir kısım şahıslar, çete ve gruplar tarafından yasadışı işlerde de kullanılabilir (Kucur, 2016, 62).

Ebeveynlerin içinde buldukları zorlu koşullar göz önünde bulundurulsa dahi, çocukların sokaklarda yasadışı bir şekilde emeklerinin sömürülmesi ve eğitimden koparılmaları hiçbir şekilde kabul edilebilir bir davranış değildir. Ailesin sorumluluklarını taşıyan bu çocuklar, sokakta suçlu davranışlara

yönelik bir eğilim gösterebilmektedirler. Sokakta çalışan çocuklar gasp, hırsızlık, kapkaç suçları ve serserilik nedeniyle polisle doğrudan karşı karşıya gelebilmektedir. Suçlu olarak şiddet gören ve aşağılanan çocuklar saldırgan tutumlar sergileyebilmektedir. Şiddet, aile içinde zaten önceden öğrenilen bir davranıştır. Genelde şiddet gösteren çocukların, ailelerinde de şiddet davranışını gözlemledikleri görülmektedir (Kelebek, 2017). Şiddeti ailede öğrenen çocuk, sokakta da uygulamaktadır. Özellikle saldırgan ve sapkın davranışlar çocuğu suça daha fazla itebilmektedir. 'Çalışan sokak ortamlarının niteliği, çocukların suçlu motivasyona sahip olabileme veya kriminalleşme risklerini arttırmaktadır (Kızmaz ve Bilgin, 2010, 273).

Çocuk kendini sokakta korumak içinde suç işleyebilmekte fakat polislerin sokakta çalışan çocuklara karşı önyargılı tutumundan suçlu olarak nitelendirilmektedirler. Bu da çocukların özbenlik saygılarının düşmesine neden olabilmektedir (Kelebek, 2017).

Sokakta çalışan çocukların içinde buldukları bir çete yapısı vardır. Akranlarından oluşan bu grubun içine girebilmek için grup onu suç ve madde bağımlılığı ile test edip, gruba alır. Bu ilk adım zaten çocuğun madde ve suça yönelmesi için zorla yaptırılan bir adımdır. Gruba dahil olma psikolojisi ile çocuk suç işler ve(ya) madde/alkol kullanır (Bilgin, 2012; Kelebek,2017). Bu da çocukların sokak sistemi içinde dahil oldukları suç örgütlerinin içinde yer alma riskini ortaya çıkarmaktadır (Kelebek, 2017).

Aynı zamanda madde kullanan çocukların sinir sistemini olumsuz etkilemekte, tutum ve davranış değişikliklerine neden olmaktadır. Hem psikolojik hem de fiziksel sağlık açısından tehdit etmektedir. Genellikle madde kullanan çocuklara baktığımız zaman burunları akmakta ve sesleri boğuk çıkmaktadır, bu da maddenin vücuda verdiği bir tepkime olarak karşımıza çıkmaktadır.

Sosyal dışlanma

Ülkemizin hemen hemen her mahallesinde görülen sokak çocukları dış görünüşleri ile toplum tarafından görmezden gelinmekte ve dışlanmaktadır. Daha bütüncül bir bakış açısı ile bakmak gerekirse, sadece fiziksel görünüşleri ile değil, eğitim ve sağlık gibi temel ihtiyaçlardan da yararlanmada görünmez bir durumdadırlar ve bu çocuklara yönelik hizmetler sunulmasında eksiklikler yaşanmaktadır. Dolayısıyla, bu çocukları koruma ve önleme çemberi belli belirsiz çizgilerle oluşmaktadır. Sosyal dışlanmaya maruz kalan çocukları aslında ikincil boyuta taşımaktayız. Çocukları ya kirli, tehlikeli görmekte ya da acıma duygusu ile bakıp yardım etmekteyiz. Her iki durumu da göz önüne aldığımızda çocukları ikincellştirmekteyiz. Bunun yanında toplumumuzun heterojen bir yapısı olmasından kaynaklı olarak etnik bir dışlanma da karşımıza çıkmaktadır. Bazı sokakların çalışma ayırımı çetelerin aralarındaki bu etnik ayırmadan da olabilmektedir. (Kelebek, 2017).

Kazalar

Sokakta çalışan çocukların hiç de azımsanmayacak bir oranının çalışma ortamından kaynaklanan nedenlerden dolayı çeşitli kazalara maruz kaldığı görülmektedir. Sokakta çalışan çocuklar, sokakta çalışmaya başladıktan sonra genellikle kayma, düşme ve araç çarpması gibi çeşitli nedenlerle zarara uğradıklarını ifade etmişlerdir. Diğer bir yandan kazanın 'sıradanlaşması' çocuklar için sağlıklarını da hiçe saymalarının ve kendilerini değersiz hissetmelerinin bir göstergesidir. Sık sık kazaya maruz kalan çocukların bu durumu yadırgamaması da olağan bir durumdur (Kelebek, 2017).

Sağlık sorunları

Sokakta çalışan çocukların çalışma ortamı birçok risk ve tehlikeyi içerisinde barındırmaktadır. Sokakta çalışan çocukların çalışma ortamlarından kaynaklı olarak ellerinde ve yüzlerinde maruz kaldıkları kazaların izleri ve yaraları bulunmaktadır. Aynı zamanda çocukların bir kısmının ciltlerinin canlılığını kaybettiği ve soluk bir halde olduğu belirtilmektedir. Çocukların maruz kaldıkları bu yara, çizik, kırıklar bilgisizlik ve yoksulluk nedeniyle çoğunlukla tedavi ettiremedikleri görülmüştür (Bilgin, 2012, akt: Kelebek,2017).

Aynı zamanda madde kullanan çocukların sinir sistemini olumsuz etkilemekte, tutum ve davranış değişikliklerine neden olmaktadır. Hem psikolojik hem de fiziksel sağlık açısından tehdit etmektedir. Genellikle madde kullanan çocuklara baktığımız zaman burunları akmakta ve sesleri boğuk çıkmaktadır, bu da maddenin vücuda verdiği bir tepkime olarak karşımıza çıkmaktadır. Sokakta çalışan çocuklar, yaz/kız ayırımı yapmaksızın işlerine devam ettirilmektedirler. Yaz aylarındaki sıcak havanın ve güneş altındaki etki ve kış aylarında soğuk hava koşullarında kar ve yağmur yağmura aldırış etmeden sokakta bulunmaktadırlar. Topluma acındırma mantığı ve yoksulluğun da verdiği olanaksızlıkla kışda çocuklar yeterince kalın giyinmemekte ve sık hastalığa yakalanmaktadırlar. Bu da onların vücutlarındaki direnci düşürmektedir. Bunlara ek olarak sokakta çalışan çocuklar, besin ihtiyaçlarını da sokakta karşılamaktadırlar. Fakat yetersiz ekonomik koşullardan ötürü aldıkları besin değeri düşük yiyeceklerle ve gelişimsel gelişimine yeterli derecede etki etmemektedir. Sokakta çalışan çocuklar, uzun iş saatlerinde enerjisi düşük yiyeceklerle çalıştırılmakta ve açlık riskiyle karşı karşıya gelmektedirler. Sokakta çalışan çocuklar içerisinde cinsel yolla bulaşan hastalığa da yakalanma riskleri oldukça yüksektir (Kelebek, 2017).

Psikolojik sorunlar

Sokaktaki çocukların içinde bulunduğu sistem; yoksulluk ve göç nedeniyle çocuklar için travmaya neden olabilmektedir. Aynı zamanda çocukların yetiştiği geleneksel yapı içindeki çocukların çalıştırılması ve aile ekonomisine katkıda bulunması inancı çocukların hem eğitimlerinden geri kalmasına, kız çocuklarının erken evlendirilmesine, özbenliğini fark edememesine ve kişiliğın oluşmasındaki sorunlara neden olabilmektedir. Son olarak ise, ailenin dağılması ya da karmaşık aile ilişkilerinin olması, çocuğu ev ortamında da rahatsız edebilmektedir (Kelebek, 2017).

Bu alanda yapılan hemen her çalışmada sokakta çalışan çocukların fiziksel ve ruhsal açıdan ciddi tehlike ve risk altında olduklarını göstermiştir. Yapılan çalışmalar bu konuda tutulan çocukların şiddete maruz kalmak, kavgaya girmek, bir takım maddelerin kullanımı ve alışkanlıklar kazanmak, hırsızlık gibi fiziksel tehlikelerin yanı sıra benlik kazanmada gecikme, moral değerlerde düşüklük ve olumsuzluk, kişilik bozuklukları gibi patolojik rahatsızlıklara yakalanma risklerinin oldukça yüksek olduğunu göstermiştir (Alacahan, 2010, 143).

Bunlara ek olarak, sokakta çalışan çocukların her biri her gün gerek aileleri gerek akrabaları gerekse toplum açısından psikolojik şiddete maruz kalmaktadırlar. Ailelerin çocukları sokağa itmeleri ve kendi yaşlılarının olmaları gereken yerde olmamaları çocuğun kendini ezilmiş kesim olarak görmesine neden olmaktadır. Fakat burada en büyük rollerden biri topluma düşmektedir. Örneğin Ankara'nın Sakarya Caddesinde yürümeye başladığınızda karşınıza sokakta çalışan çocuklar çıkmakta ve her biri size ısrarla gül, mendil, kalem satmaya çalışmaktadır. Bazı insanların tepkisi alaycı, reddedici, istismar edici, şiddet içerikli olabilmektedir. Bu çocuklar her gün onlarca insan tarafından reddedilmeye alıştıkları için artık kendilerini ikincilleştirmişlerdir. Bu da özgüven eksikliği olarak karşımıza çıkmakta ve benlik saygısı geç gelişmektedir (Kelebek, 2017).

Eğitim

Ailelerin eğitim düzeyinin düşüklüğü de sokakta çalışan çocuklarının karşılaçağı tehlike ve riskleri yeterli derecede bilmemesine neden olmakta, ya da bilse de önemsememektedirler. Çocukların sokakta çalışması çoğu zaman eğitimden yoksun kalınmasına, fiziksel gelişiminin olumsuz yönde etkilenmesine ve bilişsel yeteneklerinin kısıtlanmasına neden olmaktadır. Sokakta çalışan çocuklara baktığımızda çoğu ilkokul terk ya da ilkokul mezundur. Eğitim aile için maddi kaynaktan sonra gelmektedir. Bu yüzden okula giden çocukların yarısı da okula devam edememe sorunu ile karşı karşıya gelmektedir. Düşük eğitim düzeyi olan aileler içinde buldukları maddi zorluklar içinde eğitimi çocuklar için gerekli görmemekte ve bunun için para harcamaya yönelmemekte bunun tam aksine ev ekonomisine katkı sağlaması için çocuğu çalıştırmaktadır. Bu da yoksulluk döngüsüne neden olmakta ve çocuğun eğitimini engellemektedir (Kelebek, 2017).

Gözden kaçmaması gereken bir diğer nokta da okulu bırakmanın en çok Urfa, Diyarbakır, Adana ve Gaziantep'de olmasıdır. Soruna biraz daha indigimizde karşımıza dil sorunu çıkmaktadır. Evde farklı dilin konuşulması ve okulda eğitim dilinin Türkçe olmasından kaynaklı okula devam edemeyen çocuklar zaten dersleri anlayamamakta bu yüzden de okulu bırakmaktadırlar (Kelebek, 2017).

İhmal ve istismar

Sokakta yaşayan ve/veya çalış(tırıl)an çocukların karşılaştığı tüm tehlike ve riskler aslında çocuk haklarının ihlali olarak değerlendirilebilir ve ihmal ve istismar örneğidir. Çocuğun sokakla olan ilişkisinin oyun ortamı dışında olması zaten başlı başına bir ihmal ve istismar oluşturmaktadır.

Çocukların eve sağladığı ekonomik destek, çocukların ekonomik istismarını göstermektedir. Aynı zamanda sokakta süregelen bir psikolojik şiddete maruz kalan çocuklar, istenilen kazancı getiremedikleri durumlarda ise fiziksel ve psikolojik şiddete de maruz kalmaktadırlar. Sokaktaki çocuklar; sokağı deneyimledikten sonra en ağır ihmal ve istismara maruz kalmaktadırlar (Kelebek, 2017).

İhmal ve istismar kapsamında çocukların cinsel istismara uğramasına, cinsel sömürü aracı olarak kullanılmasına, cinsel taciz ve tecavüze uğradıklarına değinilmeden geçilmez. Çok az rastlansa da ortada dönen bir organ mafyası söylentisi de bulunmaktadır. Bu konuda yeterli bir veri olmadığı için net aktarım yapılamamaktadır (Kelebek, 2017).

Sokakta Çalış(tırıl)an Çocukların Çalıştıkları Alanlar

Sokakta çalış(tırıl)an çocuklar sabit bir mekâna bağlı olmadan çalış(tırıl)an çocuklardır (Kucur, 2016, 61).

ILO/IPEC tarafından yapılmış tasniflerde "Sokakta Çalışan Çocuklar", çocuk işçiliğinin en kötü şekillerinden biri olarak ifade edilen sokak çalışmasını kapsamaktadır. ILO/IPEC kapsamına giren çocuk işçiliğinin en kötü biçimleri, 1999 tarih ve 182 sayılı Kötü Şartlardaki Çocuk İşçiliğinin Yasaklanması ve Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Acil Önlemler Sözleşmesi'yle bağlantılıdır. Bu sözleşmenin 3. maddesinde kötü şartlardaki çocuk işçiliği dört kategori altında toplanmıştır. Ancak bu sözleşmeye dayanarak yürütülen

projelerde en kötü çalışma biçimleri olarak seçilen alanlar ülkelerin kendi iç dinamiklerine göre farklılık arz etmektedir. Ancak Türkiye başlığı altındaki tasnifte sokakta çalışma kötü şartlarda çalışma biçimlerinden birisi olarak ele alınmıştır. Bu çocukların çalışma alanları ise ILO tarafından, seyyar satıcılık, ayakkabı boyacılığı, çöp toplayıcılığı gibi başlıklar olarak tespit edilmiştir (Gün, 2010, Kucur, 2016, 62).

Bu konuda farklı sınıflandırmalar da söz konusudur. Kapsayıcı bir tasnifle, çocuklar önce sokaktaki "varlık nedenlerine" göre tasnif edilmiş, daha sonra ise, "yaptıkları işe" bağlı olarak yapılan tasnif ayrıntılı olarak ortaya konulmuştur. Buna göre, birinci kısmı sokağı mesken edinen çocuklardan oluşmaktadır (bunlara sokak çocuğu ya da köprü altı çocukları denilmektedir). İkinci kısım çocuklar, dilenci çocuklar olarak adlandırılmaktadır. Üçüncü tasnif sokak çetelerini içermekte, dördüncü tasnif başıboş çocuklar olarak adlandırabileceğimiz bir kesimi kapsamakta ve son olarak beşinci kesim çocuklar ise, sokakta çalışan çocuklar olarak adlandırılmaktadır (Gün, 2010, Kucur, 2016, 62).

Sokakta çalış(tırıl)an çocuklar ve çalışan/çalıştırılan çocuklar ya da çocuk işçiliği arasında bir farklılık olduğunu daha önce ifade etmiştik. Çocuk işçiliği başlığını bir kenara bırakırsak, sokakta yapılan işleri "sermaye yoğun işler" ve "emek yoğun işler" olarak iki alt başlıkta toplayabiliriz (Gün, 2010, Kucur, 2016, 62). Sermaye yoğun işler; genel olarak çocukların borç veya başka bir şekilde edindikleri malları satarak yaptıkları işlerdir. Bunlar, simit, balon, su, çiçek, tatlı, ayçiçeği çekirdeği, mısır, naylon poşet, peçete, ciklet satıcılığı ve seyyar satıcılık ile pazarcılık gibi işlerdir. Bu işler içerisinde en sık yapılanı simit satıcılığı ve pazarcılıktır. Emek yoğun işlerse ya çok az sermaye gerektiren veya tamamen sermayesiz olarak yapılabilecek işlerdir. Bu tip işler ise, hamallık, küfecilik, ayakkabı boyacılığı, araba ile taşımacılık, otoparkçılık, tartıcılık, mezarlıkta çalışma (çiçek bakımı ve sulama gibi) ve katı atık (kâğıt, cam, plastik, teneke gibi) toplayıcılığıdır (Gün, 2010, Kucur, 2016, 62).

SOKAKTA YAŞAYAN VE/VEYA ÇALIŞ(TIRIL)AN ÇOCUKLARA YÖNELİK UYGULAMALAR VE YAKLAŞIMLAR

Sokakta yaşayan ve/veya çalıştırılan çocuklar sorununa yönelik uygulama ve hizmet modellerinin yıllar içerisinde olgunlaştığını ve zamanla sorunun doğasına yanıt verebilecek modellerin ortaya çıktığını söylemek olanaklıdır. 1980'li yıllarda yaşanan büyük toplumsal dönüşümler sonucunda yüz yüze kalınan sokakta yaşayan ve/veya çalıştırılan çocuklar olgusuna, profesyonellerin ve daha genelde toplumun hazırlıksız yakalandığı anlaşılmaktadır. Sokakta yaşayan ve/veya çalıştırılan çocuklar sorunu karmaşık toplumsal süreçlerin sonucudur ve açıktır ki sokak ve çocuk ilişkisi, "bir bakıma ülkelerdeki sosyal destek ve koruma programlarının başarısızlığını ve yetersizliğini ortaya koymakta olup bu sorunu, sosyal faktörler ve aile koşulları ile mücadele eden, geniş kapsamlı bir sosyal politika stratejisi olmaksızın çözmek mümkün görülmemektedir" (Hekimoglu, 2009, Acar, 2010, 8).

Öte yandan ele alınacak hizmet modellerinin henüz sorunun karmaşıklığına tamamen yanıt veremediği görülmektedir (Rizzini ve Lusk, Acar, 2010, 8). Sokaktaki çocuklarının farklı karakteristiklere sahip olmaları, sokakta bulunmalarına neden olan psiko-sosyal ve ekonomik süreçlerin karmaşıklığı ve, belki de en önemlisi hizmetin planlanmasını güçleştirecek kadar farklı ihtiyaçlarla tanımlanmaları, hizmet modellerini yetersiz kılmaktadır (Acar, 2010, 8).

Bugün dünyada sokakta yaşayan ve/veya çalıştırılan çocuklara yönelik olarak geliştirilen dört temel yaklaşım vardır. Bunlar ıslah edici yaklaşım (correctional approach), rehabilite edici yaklaşım (rehabilitative approach), sokak çalışması yaklaşımı (outreach strategies approach) ve önleyici (prevention) yaklaşımıdır (Rizzini ve Lusk, 1995, Acar, 2010, 8).

"Islah edici yaklaşım" sokakta yaşayan ve/veya çalıştırılan çocuklar sorununa yönelik olarak ortaya çıkan ilk yaklaşımdır. Sokakta yaşayan ve/veya çalıştırılan çocukları kamusal bir rahatsızlık ve kamu güvenliği için risk olarak görür. Islah edici yaklaşımda çocukların çocuk ıslahı örgütlerinin hizmetleri ile tanışmaları gereği esastır. Bu ıslah edici vizyon, kamu otoritelerinin ve kriminal adalet yetkililerinin görüşleriyle baskın hale gelmiştir (Incardi ve Surat, Acar, 2010, 8). İkinci yaklaşım olan "rehabilite edici yaklaşım", çocukları, ortamlarından, içinde buldukları durumdan çıkarıp onları rehabilite edici programlara katmayı vurgular. Sokakta yaşayan ve/veya çalıştırılan çocukların yaşadıkları koşullardan zarar gördüğünü belirtmektedir. Yaklaşımla birlikte madde (drug) detoksifikasyonunu, eğitimi ve güvenli bir aile-çevre ortamının yaratılmasını vurgulayan insani programlar sunulmaya başlanmıştır. Rehabilite edici yaklaşım Latin Amerika'da gelişip hız kazanmıştır. Sokakta yaşayan ve/veya çalıştırılan çocukları suçlu olarak görmez; buna göre sokaktaki çocuklar; yoksulluğun, çocuk istismarı ve ihmalinin ve yaşam koşullarının kurbanlarıdır. Bu yaklaşım sonucunda sokak çocuklarına yönelik barınma, madde bağımlılığı, eğitim/iş programları gelişmiştir. Fakat bu programlar sınırlı sayıda çocuğa ulaşabilmektedir (Incardi ve Surat, 1997, Acar, 2010, 8). "Sokak çalışması" yaklaşım, yenilikçi bir alternatif olarak öne çıkmaktadır. Diğer yaklaşımların daha çok, sınırlı sayıda sokaktaki çocuğa hizmet sunan kurumsal yapıları kullanması nedeniyle geliştirilmiştir. "Sokak çalışması yaklaşımı", temelde çocuklara buldukları ortamda müdahale

etmeyi planlar ve daha çok sayıda çocuğa ulaşma iddiasına sahiptir. Kurumsal yaklaşımların ötesinde olan sokak çalışmasında meslek elemanları için çalışma yeri, çocukların yaşam alanı olan sokaklardır. "Koruyucu-Önleyici yaklaşım" ise sokak çocukları fenomeninin kaynağını ekonomik sorunlarda ve insan hakları sorununda görür ve basit politik çözümler önerir (Acar vd., 2013, 367). 1980'lerle birlikte artan yoksulluk oranları ve çocukların yaşam koşullarının giderek kötüleşmesi sonucunda önleyici yaklaşımlar, UNICEF tarafından ortaya çıkarılmıştır, bu yaklaşımda sokaktaki çocuklar sorununun anlaşılması için geniş sosyal ve ekonomik değişkenler incelenmelidir (Rizzini ve Lusk, 1995, Acar, 2010, 8). Koruyucu-önleyici yaklaşım, çocuk yoksulluğu sorununa yönelik köktenci düzenlemeleri işaret eder. Bu yaklaşımı savunan ve geliştiren Unicef iki tür çalışmaya odaklanmıştır.

- Yüksek risk altında olan çocuklara yönelik eğitim, meslek kazandırma gibi gündüz bakım programları,

- Ailelerin dağılmasını önlemek için yapılan programlar (işbirlikçi gündüz bakım merkezleri, aile planlaması klinikleri, küçük iş hizmetleri, ortak mutfaklar vb.) (Incardi ve Surat, 1997, Acar, 2010, 8). UNICEF tarafından ortaya atılan koruyucu-önleyici yaklaşımda görüldüğü gibi, çalışmalar aile ve çocuk odağında yürütülmektedir. Aile yapısını güçlendirmek ve çeşitli destekleyici faaliyetler aracılığıyla aileyi bir arada tutmak yoluyla, çocukların sokağa itildiği koşulların ortadan kalkması planlanmaktadır. Dolayısıyla bu yaklaşım, bir yandan çocuklara hizmet sunarken bir yandan da çevresel faktörleri düzenlemeye odaklanmıştır.

Tarihsel gelişim incelendiğinde, sokakta yaşayan ve/veya çalıştırılan çocuklara yönelik yaklaşımların ıslah ve güvenlik odağında şekillenmeye başladığını ve zaman içerisinde olgunun toplumsal koşullar ile ilişkisinin kurulduğunu söylemek gerekir. Günümüzde, sokakta yaşayan ve/veya çalıştırılan çocuklara yönelik uygulamalarda yukarıda sözü edilen üç yaklaşımın da bir arada kullanıldığı görülmektedir. Sorunun karmaşıklığı, rehabilitasyon, sokak çalışması ve önleyici yaklaşımın bir arada kullanılması gerekliliğini yaratmaktadır. Özetle, bir yandan olguyu ortaya çıkaran toplumsal koşulların ortadan kaldırılmasına odaklanan bir hizmet sunumu devam ederken, öte yandan çocuk ve madde bağımlılığı arasındaki ilişki üzerine çok disiplinli kurumsal yapıların oluşturulması beklenmektedir (Acar, 2010, 8).

Sokakta yaşayan ve/veya çalıştırılan çocuklara yönelik hizmetler diğer ülke örnekleri çerçevesinde incelendiğinde, olgunun görüldüğü ülkelerde yer alan hizmetlerin; sivil toplum kuruluşları, yerel yönetimler ve merkezi hükümet olmak üzere üç düzeyde sunulduğu, buna karşın yerel yönetim ve sivil toplum örgütleri tarafından yürütülen hizmetlerin ağırlıklı olduğu anlaşılmaktadır. Sosyal hizmetler sisteminin temel bir karakteristiği olarak, hizmetler içinde bulunan ülkenin sosyal refah geleneklerinden etkilenerek sunulmaktadır. Örneğin, sokaktaki çocuk gruplarına Latin Amerika ülkelerinde çoğunlukla kilise ve ilişkili sivil toplum örgütleri hizmet sunarken, Avrupa Birliği'nin yeni üyelerinde hizmetlerin genellikle yerel yönetimler tarafından sunulduğu görülmektedir (Acar, 2010, 8).

TÜRKİYE'DE SOKAKTA YAŞAYAN VE/VEYA ÇALIŞ(TIRIL)AN ÇOCUKLAR

Tüm dünyada tarih boyunca görülen en kalabalık çocuk kuşağı, içinde bulunduğumuz on yıl içinde dünyaya gelecektir ve bunların 1.5 milyonu da Türkiye'de doğacaktır. Bu çocukların bir bölümü, yoksulluk, aşırı kalabalık, fiziksel, ekonomik, cinsel ya da duygusal istismar gibi etkenler nedeniyle aileleri ile sorun yaşayacaktır. Koşullara uyum sağlamak için gösterilecek çabalara karşın, bu çocukların önemlice bir bölümü Türkiye'deki kentlerin sokaklarında yaşayan ve çalışan çocukların saflarına katılacaktır (https://www.unicef.org/turkey/dn/_cp8.html, erişim: 28.18.2018).

Türkiye'de en az 42.000 çocuğun sokaklarda yaşadığı ya da çalıştığı tahmin edilmektedir; ancak gayri resmi rakamlar 80.000'e kadar çıkmaktadır. Bu çocukların büyük çoğunluğu, çok az belediyenin sağlayabildiği daha iyi yaşam standartları arayışı içinde şehirlere akın eden ve sosyal olarak sınırlılıkları olan göç etmiş ailelerden gelmektedir (https://www.unicef.org/turkey/dn_2006/_cp43.html, erişim: 28.10.2018).

Tarihsel Süreç

Sokakta çalışan çocuk tüm tanımlamalar dışında kalan ve enformel sektör olarak adlandırılan alanda çalışan çocuklar olarak ele alınmaktadır (Torun, 2001, Kucur, 2016, 57). Bu ise daha çok şehirlere ve büyükşehirlerimize has bir çalışma biçimidir (Atauz ve Gökçeli, 1992, Kucur, 2016, 57). Bu yüzden de kavramın ve sürecin ortaya çıkışı sanayileşme dönemi, kapitalizmin tarihi ve Türkiye'nin kendine özgü bağlamı gibi unsurlardan ayrı olarak ele alınamamaktadır. Çocuk emeğini, çocukların çalıştırılmasını, sömürsünü veya istismarını ele alırken tüm bu süreç göz önünde bulundurulmalıdır. Yani sorun sadece ailelerin ihmal ve istismarının bir sonucu olarak değil, bir sistem sorunu olarak ele alınması gerekmektedir (Gün, 2010, Kucur, 2016, 58). Bu açıdan, yeni dönemde ortaya konulan sistem, geleneksel olarak var olan bütün değerleri ve ilişki biçimlerini alt üst etmekteydi. Bu sistemin en önemli özelliği kütleli üretime geçilmesi ve sürekli

çalışan ve üretmeye ayarlı bir sistem olmasıydı. Bunun için de daha fazla işgücü, sermaye ve doğal kaynak lazımdı. Böylece mesai saatleri uzadıkça uzadı ancak elde edilen ücretler uzayan mesai ile doğru orantılı değildi. Ancak gittikçe yoğunlaşan bu kötü çalışma koşulları zamanla toplumda bir hoşnutsuzluk yaratmış, sonuçta ise toplumsal tepkiler artmış ve sosyal patlamalar ortaya çıkmıştır (Şenkal, 2011, Kucur, 2016, 58).

Aşırı kârlar hedefleyen ve bu uğurda her şeyi yapmaya hazır olan sermaye kesimi, bol, hızlı ve ucuz mal üretebilmek amacındaydı ve bunun gerçekleştirilebilmesi için yapılan düzenlemeler sonucunda ise çoğu işyerinde insan gücünü ve tahammüllerini zorlayan çalışma sürelerine ulaşılmıştı. Bu süreçte ortaya çıkan en çarpıcı olaylardan birisi de, sanayide kadın ve çocukların çalıştırılmasıdır (See, 2000, Kucur, 2016, 58). Öyle ki, sanayi Avrupa'sında çoğu yerde, kadın, erkek veya çocuk ayrımı yapılmaksızın, çalışma süreleri 14 ile 18 saat arasında seyretmiştir. Özellikle, maden ocaklarında ve dokuma sanayinde, İngiltere, Fransa ve Almanya gibi ülkelerde bu insan gücünü aşan acımasız koşullar altında insanlar, yaygın olarak gecenin geç saatlerine kadar ve hatta gece çalıştırılmıştır (Güven, 2001, Kucur, 2016, 58). Bu uzun çalışma süreleri aile düzenini de derinden yaralamıştır (Tokol, 2000, Kucur, 2016, 58). Bunun yanında, yine dokuma sanayi ve maden ocaklarındaki aşırı ve tehlikeli koşullar altında çalışan bu insanlar, zaman zaman ortaya çıkan konjoktürel dalgalanmalar sonucunda yaşadıkları iş kayıpları yüzünden psikolojik olarak da oldukça zorlanmış, kendilerini gelir ve çalışma güvenliği bakımından da tehlikelerin tehdidi altında hissetmişlerdir. Sonuçta, görünürde eskiye oranla, daha fazla seçme özgürlüğüne sahip olan, ama aslında güvenilirliği olmayan işlerde çalışan bir işçi kesimi ortaya çıkıyordu (Ekin, 1989, Kucur, 2016, 58).

Ancak sorun bununla da bitmemiştir. Bu yoğun ve aşırı çalışmanın karşılığı olarak elde edilen ücretler, bırakın iyi bir standardı, çoğu kez sadece beslenme ihtiyaçlarının karşılanmasına bile yetmemiştir. Sonuçta işçiler "ölmeyecek kadar" bir geçimlik elde etmişler ve sefalet denilebilecek düzeyde ve emeğin aşırı düzeyde sömürüldüğü bir ortamda yaşam mücadelesi vermişlerdir (Güven, 2001, Kucur, 2016, 58). Hasta olduklarında veya herhangi bir sebepten dolayı çalışamadıklarında ise, hiçbir ücret talep edememişlerdir; yani bu tip durumlara karşı hiçbir güvenceleri söz konusu olmamıştır (Koray, 2000, Kucur, 2016, 58). Bu bağlamda ifade edilecek olursa, liberal anlayış çerçevesinde bir piyasa sistemi üzerinden varlığını inşa etmeye çalışan yeni ekonomi anlayışı, emeğin değerini de piyasada belirlemek gerektiğine hükmetmiş ve emeğin fiyatının da arz-talep ekseninde şekillenmesini öngörmüştür (Ardıç ve Aydın, 2011, Kucur, 2016). Ancak kırsal kesimlerden gelen göç ve benzeri sebeplerden dolayı, ortada oldukça fazla emek arzı söz konusu olmuştur. Bu da emeğin fiyatının oldukça düşük düzeylerde belirlenmesine sebep olmuştur. Yine bu dönemde bireysel sözleşme üzerinden yürütülen bir iş sözleşmesi sisteminin varlığı ve işgücünün henüz örgütlenmesinin kabul edilmemesi sebebiyle de, toplumda bu haksızlığa karşı koyabilecek bir güçbirliği de sağlanamamıştır (Güven, 2001, Kucur, 2016, 58). Tüm bunlar bir araya geldiğinde, ortaya sefalet içerisinde yaşayan ve umutsuz bir toplum tablosu çıkmaktadır.

Ayrıca yeni sanayi anlayışında, iş bölümü kavramı gelişmiş ve üretim araçları daha sade bir hal almış, işçi işin sadece bir parçasıyla muhatap edilerek, adaptasyon kolaylaştırılmıştır. Böylece vasıfsız elemanlara olan talep artmıştır. Bu yüzden kadın ve çocuklar da bu sisteme kolaylıkla adapte edilebilmiştir (Güven, 2001, Kucur, 2016, 58). Böyle olunca, kadınlar ve çocuklar, eskiden çalıştırılmadıkları diğer işlere de el atmışlardır. Genellikle daha ucuza çalışmayı kabul ettikleri için, bu durum işçi ücretlerinde düşüşe sebep olmuştur (Kessler, 1945, Kucur, 2016, 58). Özellikle el becerileri yüzünden kadınlar tekstilde, çocuklar ise maden ocaklarında ve baca temizleyicisi olarak, dar çalışma alanlarda, daha esnek hareket edebilmelerinden dolayı buralarda tercih edilen işgücü olmuşlardır (Güven, 2001, Kucur, 2016, 58).

Öte yandan bu ücret düşüklüğü, özellikle aile kurumunun bu dönemde çok yıpranmasına yol açmış, kadın ve çocuklar dâhil tüm aile çalışmak zorunda kalmış, ancak yine de sefalet içerisinde bir hayat sürmüşlerdir ve yoksulluk giderek artmıştır (Tokol, 2000, Kucur, 2016, 59). Buna ilave olarak bu olumsuz ve sağlıksız çalışma şartları altında uzun süre çalışmak, özellikle kadın ve çocukların daha fazla yıpranmasına, ailenin giderek yıkımına yol açmaya başlamıştır. Toplumda sakatlıklar ve genç yaşta ölümler artmıştır. Bu ise, toplumun geleceğinin tehlike altında olması anlamına gelmektedir. Sonuçta, toplum bu durumun artık sürdürülebilir olmadığını görmeye başlamış ve giderek artan düzeyde tepkiler oluşmaya başlamıştır (Güven, 2001, Kucur, 2016, 59).

Tüm bu yaşananların bir diğer yüzü ise kendisine fabrikalarda iş bulamamış veya buralardan elde edilen kazançlarla geçinemeyen ailelerin veya daha fazla kazanmak isteyen ailelerin tutunma ve yenedünyada yerini alabilme çabası sonucunda çalışmak/çalıştırılmak zorunda kalan çocuklardır. Göç ile sanayi şehirlerine gelen ailelerin tutunma mücadeleleri ellerinde olan her şeyi ekonomik bir değere çevirme gayretleri çocuk ve kadınların emeklerinin ve hatta vücutlarının sömürülmesine yol açan önemli etkenlerdendir. Bu sömürüye açık duruşun sonucunda gelişen durumda her türlü tehlikeyle savunmasız bir şekilde karşı karşıya kalan çocuklar ve kadınlar birçok suç örgütünün, organizasyonun bir parçası olmak gibi bir tercih veya zorunlulukla baş başa kalmışlardır (UNICEF, 2011, Kucur, 2016, 59).

Bu da uzun vadede toplumun diğer kesimlerini tehdit edebilecek bir boyut kazanmaya başlamıştır. Bir diğer yandan ise tüm bu gelişmeler ilerde değineceğimiz bir başka boyut da, bir kaynak veya sermaye olarak kullanılması muhtemel olan insan varlığının ziyan edilmesi anlamına gelmekteydi (Kucur, 2016, 59).

Türkiye’de sokakta yaşayan ve/veya çalıştırılan çocuklar olgusunun özellikle 1980’lerle beraber yaygınlaştığı bilirse de, çocukların sokakları bir çalışma ve yaşam alanı olarak kullanmaları Osmanlı İmparatorluğu’na kadar uzanan bir süreci yansıtmaktadır. Örneğin, külhanbeyleri bugünkü anlamda sokakta yaşayan ve/veya çalıştırılan çocukların geçmişteki yansımalarıdır demek yanlış olmayacaktır. “Külhanbeyleri, anne ve babası ya da kendine bakacak ve yiyecek ve içeceğini sağlayacak kimsesi olmayan, babası ölünce üvey annesi elinde kalan ve onun tarafından bakılmayıp evden kovulan, anne babası olduğu halde bir türlü zapt ve idare edilemeyen nasihat, azarlama ve dayak ile uslanmayı idaresinden aciz kalınan ve artık adam olması mümkün görülmeyip anne ve babası tarafından reddedilen ve evden kovulan çocuklardır. Bu çocuklar kimsesiz oldukları ya da sokakta kaldıkları için iyiliksever hamam sahipleri tarafından hamamların külhan bölümlerine kabul edilmişlerdir. Bu yüzden kendilerine külhanbeyi adı verilmiştir” (Erkan, 2001, Acar, 2010, 5). Osmanlı İmparatorluğu’nun son dönemlerinde yaşanan toplumsal karmaşa doğal olarak çocukları da etkilemiş ve uzun yıllar süren savaşlar, bozulan ekonomik dengeler ve parçalanmış aileler, sayıları on binleri bulan çocuğun sokaklarda yaşamasına yol açmıştır. Bu durum, Osmanlı yönetimini tedbir almaya yönlendirmiştir (Acar, 2010, 5).

“Osmanlı’nın son döneminde, 1894 ve 1909’da çıkarılan ‘Men-i Tese’ül Nizamnamesi’ ile ‘Serseri ve Mazanna-ı Sui Eşhas Hakkında Kanun’un daha çok İstanbul sokaklarında çalışarak para kazanan hamal, satıcı ve dilenci gibi sayıları gittikçe artan yoksul ve başıboş çocukları bir ölçüde de korumayı amaçladığı anlaşılmaktadır. Dilencilik meneden nizamnamenin çıkarılmasının ardından, 1896 yılında açılan Darülaceze kimsesiz, yoksul ve terk edilen çocukların korunduğu belli başlı kurumlardan biri olmuş, bu görevini Cumhuriyet kurulduktan sonra da uzun yıllar sürdürmüştür. ‘Serseri ve Kötülük Yapacağından Kuşku Duyulan Kişiler Hakkındaki Kanun’un 16. maddesi çocuklara ilişkindir ve bakabilecek durumda oldukları halde çocukların ‘şurada burada serseriyane dolaşmalarına müsaade ve müsamaha ederlerse’ ailelerinin cezalandırılacağını hükme bağlamaktadır” (Uluğtekin, 2001, Acar, 2010, 5).

Elimizdeki sınırlı veriler sokaktaki çocuk olgusunun Cumhuriyetin ilk yıllarında da görünür olduğunu göstermektedir. Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu (SHÇEK) arşivinde bulunan bu araştırma kapsamında İstanbul’da sokakta yaşayan ve/veya çalıştırılan 2848 çocuk saptanmıştır. Çocukların daha çok Kasımpaşa, Galata, Eminönü, Fatih ve Kadıköy’de bulunduğu görülmektedir. Çocuklar küfecilik, dilencilik, gazete satıcılığı, çıraklık gibi işler yapmaktadır. Çocukların bir kısmı ise hiçbir iş yapmadan sokaklarda vakit geçirmektedir (Uluğtekin, 1997, Acar, 2010, 5).

Türkiye’de kamuoyunun sokaktaki çocuklar olgusu ile gerçek anlamda tanışması ve çocukların sokak yaşamının gündelik yaşamın bir parçası olması son otuz yıllık zaman dilimi içinde olmuştur. 1990’ların ilk yıllarıyla birlikte Türkiye’nin birçok metropol kentinde çocuklar sokakların vazgeçilmez aktörleri haline gelmişlerdir. 1990’lar, başta İstanbul olmak üzere Adana, Mersin, Ankara, İzmir, Diyarbakır, Şanlıurfa ve Antalya’da ve diğer birçok kentte sokaktaki çocuk olgusunun patlama yaptığı yıllar olarak ifade edilebilir (Acar, 2010, 5).

Bilindiği gibi, sokakta yaşayan ve/veya çalıştırılan çocuklar olgusu kentsel yoksulluğun sonuçlarından biridir. Bu nedenle, olguyu ortaya çıkaran sosyal koşullar Türkiye’de kentsel gelişmenin dinamikleri ile doğrudan ilişkilidir. Türkiye’de kentleşmenin ve kente göçün hızlandığı 1950’li yıllar, bugün kamuoyunu meşgul eden kentsel sorunların başlangıç noktasıdır. Kırdan kente hızlı bir göç sürecinin yaşandığı 1950–1990 döneminde Türkiye’de kentsel nüfus oranı % 51.32’ye ulaşmış, kentsel nüfus artış hızı ise binde 43,9 olarak tespit edilmiştir. 1990’larda ise yaşanan terör olayları sonucunda zorunlu olarak yer değiştirmek durumunda kalan yüz binlerce insanın anakentlere göç etmesi de kentsel nüfus yoğunluğunu hızla artırmıştır. Dahası, kente 1990 sonrası göç edenler kente tutunma stratejilerini geliştirememiş ve kırla bağlantıları büyük oranda kesintiye uğradığı için aileler çözülme aşamasına gelmiştir (Acar, 2010, 5).

Sokakta yaşayan ve/veya çalıştırılan çocuklar olgusu üzerine yapılan çalışmalar, sorunun düzensiz kentleşme, kırdan kente yönelen göç ve yetersiz sosyal hizmetler ile ilgili olduğunu ortaya koymaktadır (Acar, 2010, 5).

Türkiye’de Sokakta Yaşayan ve/veya Çalıştırılan Çocuklarla Yönelik Politikalar

Şener’e (2015) göre Türkiye’de sokakta yaşayan ve/veya çalıştırılan çocuklara yönelik politikalar;

- “Çocuğun kendi ailesi veya akrabası yanında korunması: Bu yöntem, ekonomik bakımdan desteğe ihtiyaç duyan ailelerin parasal ve nesnel hizmetlerden (mal ve malzeme yardımı, rehberlik, yönlendirme vb.) faydalanmasını sağlayacak bir sosyal yardım türü olarak 2828 sayılı kanunda ön görülmüştür. Bu hizmetten yararlanabilecek olanlar, ailesi ve yakın akrabaları bulunan fakat belli bir

müddet korunması gereken çocuklardır. Bazı durumlarda aile, maddi destek ve rehberlikten yoksun olduğu için çocuğun ihtiyaçlarını karşılayamamakta ve ona uygun bir ortamı sağlayamamaktadır. Yetiştirme yurtlarının yatılı okul gibi algılanmasına dayanan bir düşünce biçiminin etkisiyle, özellikle yoksul anne-babalar korunma kararı aldirarak çocuklarını bakım ya da yetiştirme yurtlarına verme yoluna gitmektedir. Ancak bu çok sakıncalı bir koruma şeklidir. Zira zorunlu durum oluşmadıkça, çocuğun aile ortamından uzaklaştırılması sağlıklı değildir.

- Kurum bakımı: Kurum bakımı, bir ailenin olmadığı veya ailenin üzerine düşen görevleri yerine getiremediği durumlarda, kimsesiz veya korunmaya muhtaç çocuklara resmi ya da özel kurumlarca geçici veya sürekli olarak verilen bakım hizmetleridir.

- Vakıf evleri: Vakıf evlerinin oluşumu henüz yeni sayılabilecek bir dönemde olmuştur. Bu evlerin kurulmasındaki temel amaç, 18 yaşına geldiğinde yetiştirme yurtlarından ayrılmak zorunda kalan çocukların, hayata adaptasyonunu gerçekleştirmeye yardımcı olmaktır. Yurttan ayrılan çocuğun, ev ortamını tanınması, normal bir ev hayatının içinde yer alması toplumsal hayata daha kolay uyum sağlamasını da beraberinde getireceğinden, öncelikle bu amaçlı evler kurulmuştur. Bu evlerde her şey bir aile düzeninde olması gereken şekliyle tanzim edilmiştir. Normal bir aile içerisinde anne-baba yanında yaşayan çocuğun her şekilde öğrenebileceği, gündelik hayatın en basit işlerini dahi (domates/soğan doğrama, alışveriş listesi hazırlama vs.) bu çocukların bilmediğine şahit olunmuş ve öncelikle onlara bu temel yaşamsal becerilerin kazandırılması amacıyla bu evler uygulamaya konulmuştur (Aykut, 2007, akt:).

- Koruyucu aile bakımı: Ailenin çocuğuna bakmadığı durumlarda veya çocuğu evlat olarak verebilmenin mümkün olmadığı durumlarda devletin sağlayacağı destek ile bu çocuğun öz ebeveyninin yerini alabilecek bir aile yanında sürekli ya da geçici olarak bakımının sağlanmasıdır.

- Gönüllü kuruluşlar: Türkiye’de son yıllarda, sokak çocuklarıyla ilgili hizmet veren özel kuruluşların sayılarında gözle görülür oranda bir artış yaşanmıştır.” çevresinde şekillenmektedir.

Bu çerçevede Türkiye’de gerek kamu kurumları ve gerekse özel kurumlar eliyle sokakta çalışan çocuklara yönelik uygulamalar söz konusudur (Kucur, 2016, 63).

Kamu kurumları

Sokakta çalış(tırıl)an veya yaşayan çocuklar, kimsesiz çocuklar, çocuk işçiler veya ismi ne olursa olsun bir ülkedeki toplumsal aksaklığı ifade eden bir kavramsallaştırma değildir. Bu uzun vadede tüm toplumu ve tabii ki toplumun ortaya çıkardığı bir kurum olarak da devleti çok yakından ilgilendirmektedir. Bu anlamda hem toplum hem de devlet bir takım kurumlar ve projelerle bu aksaklığın giderilmesinde önemli görevler üstlenmek zorundadırlar. • Bu anlamda devlet, sağlıklı zeminini kaybetmiş her çocukla yakından ilgilenmek adına birtakım kurumlar ve organizasyonlar oluşturmuştur (Kucur, 2016, 63). Bunlardan bazıları;

- “Aile Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı Çocuk Hizmetleri Genel Müdürlüğü
- Milli Eğitim Bakanlığı
- Emniyet Genel Müdürlüğü
- Belediyeler” gibi kamu kurumlarıdır.

Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı

Sokakta yaşayan ve/veya çalış(tırıl)an çocuklara yönelik hizmet modeli: Sokakta Yaşayan ve/veya Çalıştırılan Çocuklara Yönelik Hizmet Modeli 2005/5 sayılı Başbakanlık Genelgesi ile Aile Çalışma ve Sosyal Hizmetler koordinasyonunda İçişleri Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı, Adalet Bakanlığı ve Sağlık Bakanlığı işbirliğinde uygulamaya konulmuştur. Model ile sokakta yaşayan/çalıştırılan çocukların, örgün veya mesleki eğitime dahil edilmeleri ve ailelerinin yanına veya kurum bakımına yönlendirilerek, eğitimini tamamlamış ya da iş sahibi gençler olarak rehabilitasyonlarının tamamlanması amaçlanmıştır.

Bu kapsamda öncelikle sokakta çalıştırılan, sokakta 24 saatini geçirip her türlü istismara açık olan, madde kullanan çocukların sokaktan çekilerek örgün veya mesleki eğitime yönlendirilmeleri, madde bağımlılığı tedavilerinin yapılması, barınma, beslenme, giyim, sağlık, eğitim vb. tüm ihtiyaçlarının karşılanması, toplumla yeniden bütünleştirilmesi sağlanmaktadır.

Çocukların sokakta yaşamasını ve çalıştırılmasını önleyici tedbirler ile çok sektörlü yaklaşımı ve kurumlar arası işbirliğini içeren Hizmet Modeli ile sokakta yaşayan, çalıştırılan, çalıştırılma riski altında olan ve madde kullanan çocuklara yönelik hizmetlerin etkinliğinin artırılması, hizmetlerin standartlaştırılması ve kurumların görev ve sorumluluk alanlarının belirlenerek eşgüdüm içerisinde hizmet verilmesi sağlanmıştır. Hizmet Modeli öncelikle sorunun yoğun görüldüğü, İstanbul, İzmir, Ankara, Antalya, Diyarbakır, Adana, Mersin ve Bursa illerinde uygulanmaya konulmuş olup ülkemiz genelinde yaygınlaştırılma çalışmaları sürdürülmektedir.

Hizmet Modelinin genel hedefleri; sokakta yaşayan ve/veya çalıştırılan çocukların sokaktan çekilmesini, sosyal rehabilitasyonunu sağlayarak aile yanına döndürülmesini, madde bağımlısı çocukların

tedaviye yönlendirilmelerini, okul veya iş yaşamına kazandırılmasını sağlamaktır. Ayrıca risk altında bulunan çocuklar için önleyici müdahalelerde bulunarak çocukların sokakta çalıştırılmasını/yaşamını önleyici tedbirleri de kapsamaktadır. Bu doğrultuda sokak ve iş yaşamından çekilen çocuklar sosyal rehabilitasyona yönlendirilirken bu çocuklar arasında madde bağımlısı olan çocuklar ise, tıbbi ve/veya sosyal rehabilitasyona yönlendirilmektedir.

Hizmet modelinde yer alan birimler;

- Koordinasyon Merkezi; Sokak Ofisi, Barınak ve Mobil Ekipleri bünyesinde bulunduran, bu birimler arasındaki işbirliği ve koordinasyonu, aile görüşmelerini ve çocuğun aileye teslimini sağlayan merkezdir.
- Mobil Ekip; Meslek elemanları (psikolog, sosyal çalışmacı, çocuk gelişimci ve sosyolog), önder çocuk ve kolluk kuvvetlerinden oluşmakta olup, Koordinasyon Merkezine bağlı olarak, sokaktaki çocukların tespit edilmesi ve uygun kuruluşa yerleştirilmesinden sorumlu ekiplerdir.
- Gece Barınağı; Madde bağımlısı olduğu halde, bırakma eğilimi göstermeyen çocukla, tedavi olmak isteyen çocuk arasında bir filtre fonksiyonu üstlenmektedir. Ayrıca çocukları, Tıbbi Rehabilitasyon Merkezine veya İlk Adım İstasyonuna yönlendirmek üzere ikna çalışmaları yapmaktadır. Sadece ihtiyaç duyulan illerde oluşturulması öngörülmüştür.
- Sokak Ofisi; Şehir merkezlerinde ve terminallerinde kolayca ulaşılabilecek yerlerde bulunan, çocukların durumları ile vatandaşlar tarafından yapılan ihbarları değerlendiren ve mobil ekipleri yönlendiren birimlerdir.
- İlk Adım İstasyonu; İlin büyüklüğü ve sosyal yapısına göre ihtiyaç duyulması halinde ilk adım istasyonu oluşturulmaktadır.
- Çocuk Ergen Madde Bağımlılığı Tedavi Merkezi (ÇEMATEM); İlk adım istasyonundan havale edilen, uçucu ve uyuşturucu madde kullanan çocukların, tıbbi tedavilerinin gerçekleştirilebilmesi amacıyla Sağlık Bakanlığına bağlı olarak hizmet veren kuruluşlardır.
- Tıbbi Rehabilitasyon Merkezi; Bu hizmet Sağlık Bakanlığı tarafından verilmektedir. Tıbbi tedavisi tamamlanmış olan çocukların, tıbbi rehabilitasyonlarının gerçekleştirilebilmesi amacıyla hizmet vermektedir. Buradaki çocukların kalış süresi, çocukla çalışan hekim tarafından belirlenmektedir.
- Sosyal Rehabilitasyon Merkezi (ÇOGEM); Tıbbi rehabilitasyon sürecini tamamlamış çocuklara, açık alan etkinlikleri aracılığı ile, zamanlanmış bir görevi yerine getirme alışkanlığı kazandırmak ve örgün veya mesleki eğitim ile işe yerleştirilmelerine yönelik çalışmaları organize etmektedir. Bu merkezlerden ayrılma sürecine gelen çocukları, aileye, gençlik evine ve kurum bakımına yönlendirmektedir (<https://cocukhizmetleri.aile.gov.tr/>, erişim: 17.10.2018).

Milli Eğitim Bakanlığı

Daha önce bahsedildiği üzere Aile Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı Bakanlığı ile işbirliği halindedir.

Aynı zamanda uzun süredir, Milli Eğitim Bakanlığı(MEB) ve UNICEF Türkiye, her düzeyde Türk çocuklarının yararları için işbirliği içerisinde. MEB'in genel işlevi eğitim ve öğrenim hizmetlerinde öğretmen ve öğrencilerin eğitim kurumlarında yürütme, yönlendirme ve kontrol mekanizmasını planlamayı amaçlar. MEB ilk okul ve orta okullarda resmi ve resmi olmayan eğitim kurumları açarak yerleşim ve beslenme ihtiyaçlarına cevap verir ve yüksek öğrenimdeki gençlere finansal destek sağlar (https://www.unicef.org/turkey/gl/_g14.html, erişim:15.10.2018).

Emniyet Genel Müdürlüğü

Bünyesindeki Küçükleri/Çocukları Koruma Şubeleri'nin varlığı ve sayıca artırılması, sokakta çalışan çocuklara yönelik sosyal hizmetlerin daha da güçlenmesi anlamına gelecektir (Yıldırım, 2007, akt: Kucur, 2016). Bu kapsamda çocuk şube müdürlükleri, ağırlıklı olarak 0-18 yaş kategorisini ele almaktadır ve konusunda eğitim almış polislerden oluşan birimlerdir (Paşlı, 2013, Kucur, 2016, 63).

Belediyeler

Büyükşehir belediyeleri sokakta yaşayan ve sokakta çalışan çocuklar için çeşitli programlar, projeler yürütmektedir ve bu projeleri devam ettirmek için kuruluşlar ihdas etmektedir (Paşlı, 2013, Kucur, 2016, 63).

Özel kurumlar

Toplumsal duyarlılığın ve halkın katılımının kendisini en iyi gösterebildiği bir alan olarak özel kurumlar (STK'lar, Vakıflar, Dernekler) modern dünyanın oldukça etkin unsurları olarak tüm dünyada yerini almaktadır. Özellikle sosyal sermayenin organizasyonu, yoksullukla mücadele ve dezavantajlı guruplara yönelik çalışmalarda öne çıkmaktadırlar. Ayrıca sivil toplum kuruluşlarının yaygınlaşması ve devletin alanın daraltılması medeniyet düzeyi açısından önemli bir gösterge sayılmıştır (Gönenç, 2001, Kucur, 2016, 63).

Dünyadaki bu yükselişe göre daha geç bir dönemde de olsa Türkiye’de de bu alanda son yıllarda oldukça hızlı gelişmeler yaşanmaktadır. Bu anlamda Türkiye’de de sokak çocukları ve sokakta çalışan çocukların sorunları ve çözümlerine yönelik çalışan birçok gönüllü vakıf ve dernekler vardır. Bunlardan bazıları Türkiye Sokak Çocukları Vakfı, Sokak Çocukları Gönüllüleri Derneği, Umut Çocukları Vakfı, Hayat Vakfı’dır. (Kucur, 2016, 63).

Istanbul Maltepe Üniversitesi bünyesinde kurulan “Sokakta Yaşayan ve Çalışan Çocuklar Araştırma ve Uygulama Merkezi de (SOYAÇ) sokak çocuklarına yönelik uygulamalı çalışmalar yapmaktadır. Merkez, 15 ülkede 4000 uygulamacı tarafından kullanılan, aile içi ilişkilerin hızlı bir şekilde güçlendirilmesini sağlayan ve son derece etkili bir müdahale yöntemi olan Video Interaction Guidance (VIG) sistemini kullanmakta ve yaygınlaştırmaya çalışmaktadır (Şener ve Serdar, 2015, 112). •

Ulusal ve Uluslararası Düzenlemeler

- Avrupa Sosyal Şartı
- Birleşmiş Milletler Çocuk Haklarına Dair Sözleşme
- Uluslararası Çalışma Örgütü 138 Sayılı Asgari Yaş Sözleşmesi
- 182 No’lu En Kötü Biçimlerdeki Çocuk İşçiliğinin Yasaklanması ve Ortadan Kaldırılmasına

İlişkin Acil Eylem Sözleşmesi

- Türkiye Cumhuriyeti Anayasası
- Türk Medeni Kanunu
- Umumi Hıfzıssıhha Kanunu
- İş Kanunu
- Mesleki Eğitim Kanunu (Karataş vd., 2016, 31).

DÜNYADA “SOKAKTA YAŞAYAN VE/VEYA ÇALIŞ(TIRIL)AN ÇOCUKLAR”

Ekonomik gelişmişlik düzeyi ne olursa olsun her ülkede sokakta yaşayan ve sokakta çalan çocuk vardır (UNICEF, 2006, Alacahan, 2010, 136). Çocuklar, günümüzde çeşitli nedenlerle hak ettikleri yaşama erişememekte, ihmal ve istismarlara maruz kalmakta ve tüm dünyada çocuk hakları ihlalleri aralıksız hüküm sürmektedir (Erbay, 2013, 157).

Sokakta yaşayan ve/veya çalıştırılan çocuklar olgusunun kamuoyu gündeminde yerini alması 1980’li yıllarda olmuştur. Bu yıllarda, özellikle Brezilya’da ve daha genelde Latin Amerika ülkelerinde, sorunun boyutları dikkat çekici noktaya gelmiştir. On binlerce çocuğun sokaklarda çalışmaya ve yaşamaya başladığı bu yıllarda özellikle Brezilya’da kamuoyunun ve hizmet sunanların tepkisi yetersiz kalmış ve hatta çocukları ceza infaz kurumlarına yerleştirmek gibi çağdışı önlemler alınmaya kalkışılmıştır. Dahası, Brezilya’da bilinmeyen sayıda sokakta yaşayan çocuğun öldürüldüğü, kaldıkları evlerin, mekânların kundaklandığı bilinmektedir (Acar, 2010, 6).

Tüm dünyada çocukların çalışma nedenleri yine yoksulluk ve çocukların ailelerine yardım etme zorunda olma durumları gibi ekonomik temelli nedenlerden kaynaklanmaktadır. Dünyada sokakta yaşayan çocukların % 60’ının ailelerine maddi destek sağlamak için sokaklarda olduğu belirtilmiştir (Kızmaz ve Bilgin, 2010, Karataş vd., 2016, 16). Brezilya’da da ulusal çapta yapılan bir araştırmada sokakta çalışan/yaşayan veya dilenen çocukların çalışma nedenleri “kendilerini kurtarmak” ve “aile bütçesine katkıda bulunmak” olarak ifade edilmiştir (SDH, 2011, Karataş vd., 2016, 16). Çin’de sokak yaşamının, çocukların öznel iyi olma halini olumsuz yönde etkilediği bulunmuştur (Cheng ve Lam, 2010, Karataş vd., 2016, 16). Filipinler’de yapılan bir başka çalışmada aileleri ile düzenli ilişkisi olmayan sokak çocuklarının madde kullanımı açısından çok büyük risk içinde oldukları bulunmuştur (Njord vd., 2010, Karataş vd., 2016, 16). Yapılan araştırmalar, sokakta çalışan çocukların yaşam koşullarının ciddi risklerle dolu olduğunu ortaya koymaktadır. Farklı ülkelerde çalışan çocuklar ve çalışma koşulları üzerine yapılan tespitler ilgi çekicidir (Polat, 2002, Karataş vd., 2016, 16). Buna göre: Meksiko City’de nüfusun %9’unu sokak çocukları oluşturmaktadır. Brezilya’da Rio De Janeiro’da yapılan bir çalışmada çocukların sokakta yaşama oranı %26 olarak bulunmuştur. Guatemala’da sokak çocuklarının %92’sinin cinsel kullanıma maruz kaldıkları tespit edilmiştir. Kolombiya’da çocukların çoğu mezarlarda çiçek satma, pazar yerlerinde sepet taşıma ve sokaklarda araba camı silme gibi marjinal işlerde çalışmaktadırlar. Bogota’nın üç büyük mezarlığında 350 den fazla çocuk çalışmaktadır. Kenya, Sri Lanka sahillerinde 5-7 yaşları arasında çocukların plajda, el işi ürünleri ve plaj elbiseleri gibi şeyler sattıkları belirtilmektedir. Bangladeş’de sokak çocuklarının çöp tenekelerinden sebze, plastik, kâğıt, karton, dış macunu tüpü veya kapağı, kırık cam ve metal parçaları gibi atıkları toplayarak yaşamaktadır. Toplanan bu atıklar daha sonra araçlar vasıtasıyla fabrikalara satılmaktadır. Tayland’da geçinmek için para karşılığı cinsel ilişkiye giren 12-16 yaşları arasında yaklaşık 800. 000 çocuğun olduğu düşünülmektedir. Filipinlerde yaklaşık olarak 1,5 milyon çocuk sokaklarda yaşamaktadır (Karataş vd., 2016, 17).

Bugün dünyada sokaklarda yaşayan ve/veya çalıştırılan çocukların sayısını tam olarak tahmin etmek son derece zordur. Birincisi, sokakta yaşayan ve/veya çalıştırılan çocukların çalıştıkları yerler belli olsa da, tam olarak sayılarını belirlemek neredeyse imkânsızdır. İkincisi, çocukların sayısı iklime, gece ve gündüze, mevsimlere göre değişebilmektedir. Bununla beraber, çeşitli toplumsal olaylara (savaş, ekonomik kriz vb.) bağlı olarak çocukların sayısı artabilir ya da azalabilir. Ancak dünyada sokakta yaşayan ve/veya çalıştırılan çocukların büyük bölümünün bazı Afrika, Latin Amerika ve Asya ülkelerinde bulunduğu bilinmektedir. Özellikle Brezilya ve Hindistan'da sorunun boyutlarının ciddi düzeylerde olduğu ortadadır (Acar, 2010, 6).

Almanya'da "Sokakta Yaşayan ve/veya Çalış(tırıl)an Çocuklar"a Yönelik Politikalar

Günümüzde Almanya, çocuğun haklarını koruyan küresel sözleşmelere taraf durumdadır ve yine bu kapsamda 1992 yılı Şubat'ında "BM Çocuk Haklarına Dair Sözleşme"yi de onaylamıştır. Fakat bu konuyu daha çok Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin kurallarına ve Alman Anayasası'na uygun olarak yorumlama durumu söz konusudur. Bu kapsamda Almanya'da en kötü biçimlerde çocuk işçiliğinin önlenmesi ve çocuk emeğinin kullanılmasını engellemek için katı yasalar uygulamaya konulmuştur. (Library of Congress, 2015). Aynı zamanda ILO'nun destekçilerinden olan Almanya arasında önemli bir başışıcısıdır.

Uluslararası Çocuk İşçiliğinin Ortadan Kaldırılması Programı'nın (IPEC) başlatılmasında ve finansal destek sağlanmasında da önemli rol almıştır. Uluslararası Çocuk İşçiliğinin Ortadan Kaldırılması Programı dahilinde kilit ülkelerden biridir.

Almanya'da 15 yaş yasal olarak yasal çalışma sınırındadır, bu yaşın altındaki çocuklar çalıştırılmaz. Ama bu kabulde bir istisna söz konusudur. Çocuklar; ders verme, gazete dağıtım yapma, bebek bakıcılığı yapma, evcil hayvanlara bakma veya gezdirme gibi küçük işleri yapabilmektedirler. Bu çalışmalar, okula devam eden çocuklar için günde iki saat ve okullar tatil dönemindeyken ise dört hafta ile sınırlı tutulmuştur (https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---dgreports/---exrel/documents/genericdocument/wcms_214116.pdf, erişim: 29.10.2018).

Almanya'da güç koşullarda yaşayan çocuklara barınma, eğitim ve rehabilitasyon hizmeti veren kurumların dokümanları incelendiğinde, hizmet verilecek grubun yaş aralığının belirtilerek bu yaş aralığında bulunan çocuk ve/veya gencin gelişim özelliklerinin dikkate alındığı görülmüştür. Çünkü güç koşullarda yaşayan çocuklara verilecek hizmetlerin yerindeliğini etkileyen en önemli faktörlerden biri, bu çocukların içinde buldukları yaş grubuna ait gelişim dönemleri özelliklerinin bilinmesi ve hizmet verecek kişiler tarafından bu özelliklerin göz önünde bulundurularak eğitimin yapılmasıdır. Dolayısıyla Almanya'daki kurumlar bu yaş gruplarını; çocuklar, gençler, genç yetişkinler, sadece kızlar, sadece erkekler, sadece anneler, sadece babalar gibi çeşitli kategorilere ayırmıştır (Tuncel ve Senemoğlu, 2017, 555).

Hizmet verilen kurumlara, problemlili yaşam koşulları içerisinde bulunan genç insanlar kabul edilmektedir. Başka bir ifade ile yaşam alanındaki problem durumlarının farklılıklarına uygun olarak, hizmet verilen kurumlar da farklılaşmaktadır. Buradan hareketle, kurumların özel alanlarda hizmet vermeye doğru geçiş gösterdiği söylenebilir (Tuncel ve Senemoğlu, 2017, 555).

Güç koşullarda yaşayan çocuklara barınma, eğitim ve rehabilitasyon hizmeti veren kurumların, bu kurumlara kabul edilecek kişilerin yaşam koşulları içerisinde karşılaştıkları problemlere paralel olarak kendi hedeflerini belirledikleri görülmektedir. Başka bir ifade ile genel olarak bireysel, eğitimsel ve mesleki alanlarda bireyin gelişimini sağlamak için hedeflerin oluşturulduğu görülürken; özele inildiğinde ise aileye geri döndürme, bağımsız yaşama hazırlık, psikolojik sağlığa kavuşturma, istismarın önlenmesi, ailenin ve/veya gencin topluma kazandırılması, aileye yardım, uyuşturucu madde kullanımının tedavisi, okul eğitimine destek, mesleki eğitime yönlendirme, bilimsel araştırmanın gerekliliği gibi alt başlıklarda toplanabilecek hedef sınıflamasının yapıldığı saptanmıştır. Dolayısıyla bilişsel, duyuşsal ve psikomotor alanların her birinde, özellikle de sokak çocuklarının durumları göz önüne alındığında duyuşsal alana özgü hedef ifadelerinin belirlendiği söylenebilir (Tuncel ve Senemoğlu, 2017, 555).

Güç koşullarda yaşayan çocuklara bu kurumlarda verilen barınma, eğitim ve rehabilitasyon hizmetlerinin genel hedefi; gençleri ve genç yetişkinleri yaşam boyu sorumluluk bilinci içinde, dışarıdan bir yardıma ihtiyaç duymaksızın yaşar duruma getirmektir. Aynı zamanda güç koşullarda yaşayan çocuklara bakım, barınma, eğitim ve rehabilitasyon hizmeti veren kurumların uzak hedeflerini işaret eden ve destekleyen hukuki dayanakların da bulunduğu görülmektedir (Tuncel ve Senemoğlu, 2017, 555).

Ayrıca çözüm aşamaları dahilinde ailelerin ve/veya çocukların topluma kazandırılması, bağımsız yaşama hazırlık, okul eğitimine destek, psikolojik sağlığa kavuşturma, uyuşturucu madde kullanımı, mesleki eğitime yönlendirme, istismarın önlenmesi başlıklarıyla ilgili açık ve net hedefler belirlenmiştir.

Hindistan'da "Sokakta Yaşayan ve/veya Çalış(tırıl)an Çocuklar"a Yönelik Politikalar

Hindistan'da rackpickers (paçavra toplayıcıları) (Altıntaş, 2003) ismiyle tanımlanan sokak çocukları üzerine sağlıklı veriler bulunmadığından dolayı, hükümet ve bazı sivil toplum kuruluşları bu çocuklar üzerine sağlıklı politikalar üretememişlerdir. 1986 yılında, çocuk ve gençlere yönelik Adalet Hareketi, ihmal edilmiş çocuklar ve çocuk suçlular için yeni bir yasama çerçevesi hazırlamıştır. Bu yasa, çocukların yetişkin mahkemelerinde ve polis istasyonlarında alıkonulmasını yasaklamıştır. Yine aynı yıl, çocuk ve gençler için uyum bozukluklarını önleme ve kontrol etme projesi başlatılmıştır. Buna göre, Adalet Hareketi altında belirtilen kurumlar oluşturulacak, hizmetler güncelleştirilecek, personel eğitilecek ve gönüllü hizmetlere yardım edilecektir (Polat, 2007, Şener ve Serdar, 2015, 112).

Çocuk işçiliği

1986'daki çocuk işçiliği hareketi, 15 yaşın altındaki çocukların tehlikeli işlerde çalışmasını yasaklamış ve çalışma saatlerine sınırlar koymuştur. Bu politika genel olarak şöyle özetlenebilir:

- Çocukların çalışmasıyla ilgili kanunların etkili bir şekilde uygulanması,
- Çocuklarını işe değil de, okula gönderebilsinler diye ailelerin içinde buldukları sosyo-ekonomik şartları iyileştirmeye yönelik programlar
- Çocuk işçiliğinin ağırlıklı olduğu endüstriler ve alanlar üzerine programlar (Polat, 2007, Şener ve Serdar, 2015, 113).

Eğitim

Eğitim üzerine Yeni Ulusal Politika (1986), erken çocuk bakımı ve eğitimine ağırlık vermektedir. Eğitimdeki başarıyı yükseltmek için çeşitli ulusal programlar geliştirilmiştir: Entegre Çocuk Gelişimi Hizmetleri; erken çocuk eğitimi ve merkezleri açılmıştır.

Bazı gönüllüler ise, dezavantajlı konumdaki gruplara yönelmiştir:

- Karatahta Operasyonu; ilköğretim olanaklarını artırma üzerinde yoğunlaşmıştır.
- Formel Olmayan Eğitim Projeleri; okuldan ayrılanlar, çalışan çocuklar ve bütün gün okula gidemeyen kız çocukları için formel eğitime alternatif sağlama amacındadır.
- Ulusal Yetişkin Eğitimi Programı; 15-35 yaş grubunun işlevsel okur-yazarlığıyla ilgilenir, çocuğun eğitiminin değeri konusunda anne-babanın tutumlarını etkilemeyi amaçlar (Polat, 2007, Şener ve Serdar, 2015, 113).

Sağlık bakımı

Sağlık konusundaki projelerden bazıları şunlardır:

- "Şehir Kesiminde Aile Refahı ve Birincil Sağlık Bakımı Hizmetlerinin Yeniden Organizasyonu: Bu faaliyetler nüfusun en az %40'ının yaşadığı kenar mahallelerde yürütülmektedir.
- Entegre Çocuk Gelişimleri Hizmetleri Programı: bu, çocukların olduğu kadar annelerin de beslenme ve sağlık statüsünü geliştirmeye yönelik politikadır. Programda aşı, sağlık kontrolleri, sevk hizmetleri, beslenme takviyesi, kadınlar için sağlık gelişimi ve çocuklar için okul öncesi eğitimi yer almaktadır. Çocuk hastalıklarıyla savaşmak için büyük bir ulusal aşı programı, okul öncesi eğitim için beslenme takviyesi, anne ve çocuğa ilişkin sağlık bakımını kapsayan multimedya kampanyaları yine bu program içerisinde yer alır.
- Erken Hamilelik: bu konuda sınırlı sayıda proje vardır. Ancak sağlık ve eğitim sektöründe yürütülen programlar bu konulara daha fazla eğilmektedirler" (Polat, 2007, Şener ve Serdar, 2015, 113).

Sivil toplum kuruluşlarının faaliyetleri

Özellikle güç durumdaki çocuklar için hükümet dışı organizasyonların yeni yaklaşımları başlıca şunlardır:

- "Mobil (hareket halinde) Kresler: pek çok büyük şehirdeki inşaat işçilerinin çocuklarına gündüz bakım, eğitim ve beslenme gibi çeşitli hizmetler sağlar.
- Don Bosco Projesi: Bu projenin çalışmalarına verilebilecek bir örnek; sokakta çalışan yaklaşık 1500 çocuğun en acil ihtiyaçlarının karşılanmasıdır. Ayrıca 25-30.000 sokak çocuğu ile de bağlantıları devam etmektedir. Organizasyon temelde, çocuklarla çalıştıkları ve yaşadıkları yerde temas kurmak; onlarla kişisel olarak ilgilenmek ve takiplerini yapmak; mümkün olduğunda aileleriyle tekrar bir araya gelmelerini sağlamak; onlara danışmanlık vermek, hayatlarını planlama ve becerilerini geliştirebilme olanakları sunmak ve sokak çocuklarının ve gençlerin, gençlik programlarıyla bağlantılarını sağlamayı amaçlar.
- Sevgi Sığınağı, Bombay: Evden kaçan ve yoksul çocuklara barınak sağlamaktadır.
- Incinebilir Çocuklar İçin Koordinasyon Komitesi, Bombay: Programları 800-1000 çocuğa erişen organizasyonların koalisyonudur. Örgütlenme, sevk ve kolektif fon oluşturma ile bu çocukların hayatlarında geniş etkiler meydana getirilebilmiştir.

• **Sivil Toplum Kuruluşları Forumu:** Bu projenin amaçlarından biri, çocukların sorunlarını daha çok gözler önüne sermek ve bu çocuklarının yeniden tanımlanmasıydı. Ayrıca bu yeniden tanımın gerekliliği konusunda medyayı ve politikacıları ikna etmek gerekiyordu. Yenilikler getiren bir program olsa da az sayıda çocuğa erişebiliyordu. Ayrıca sorunun diğer bir boyutu da bir yandan risk altındaki çocuklara ulaşırken, daha önleyici bir yaklaşımın nasıl uygulanabileceğiydi. İşte bu amaçla Şehir Entegre Hizmetleri Programı oluşturulmuştur.

• **Şehir Entegre Hizmetleri Programı:** yukarıdan aşağıya yaklaşımların aksine bu program, Hindistan'da kenar mahallelerde oturan çocukların sorunlarına, toplumda yoğunlaşan bir çerçeveden cevap veriyordu. Bu program, şehirde yaşayan yoksul çocukların ihtiyaçlarına en birinci önemi vermektedir" (Polat, 2007, Şener ve Serdar, 2015, 114).

Haydarabad projesi

Bu proje de, hükümetin şehirdeki yoksul bölgeler ile çalışmasını sağlama prensibine dayalı bir projedir (Şener, 2015). Projenin faaliyetleri arasında; evlerin koşullarının iyileştirilmesi, çocuk bakımı, gençlik kulüpleri ve kadın grupları, eğitim ve beslenme programları yer almaktadır. Projenin en önemli başarısı; şehirde yaşayan yoksulların bir dert değil de, buldukları bölgede önemli işlevler gerçekleştiren meşru vatandaşlar olduklarını ortaya koymasındadır (Polat, 2007, Şener ve Serdar, 2015, 114).

Children's development bank

"Hindistan'da gönüllü bir kuruluş tarafından hayata geçirilen Children's Development Bank (CDB), sokak çocuklarının sosyal hayata kazandırılarak kendi ayakları üzerinde duran sorumlu bireyler olarak yetiştirilmesine katkıda bulunuyor. CDB çalışan çocukların ve sokak çocuklarının sahibi olduğu ve kendi ekonomik kazanımları için işlettikleri bir banka olarak tanımlanıyor. Vizyonu global olarak demokratik bir paylaşım geliştirmek; çalışan çocuklara ve sokak çocuklarına ekonomik inisiyatif, hayatları ve becerileri için eğitim ve geçim seçeneği tanımak olan bu kurum 2001 yılında "Butterflies" isimli gönüllü bir grupla ortaya çıktı. Hindistan'da bin kadar sokak çocuğunun bir araya gelerek kurdukları bu banka çocukların günlük kazançlarını yatırıma dönüştürmeye çalışıyor ve normal bir banka gibi Hindistan'daki çocukların paralarına faiz ödüyor. Bu sayede çocukların paralarını sigara ve diğer zararlı alışkanlıklara harcaması önleniyor ve banka gibi bir takım yasal alışkanlıklar edinmelerine yardımcı oluyor. Faiz yalnızca 15 yaş ve üzerindeki çocuklara ödeniyor ama faiz kazanmak veya çocukların paralarını değerlendirmek resmin sadece küçük bir kısmı. Yetişkinlerin de yardımlarıyla çocuklar tarafından işletilen CDB'de esas amaç çocuklara yararlı iş becerileri kazandırmaktır (Şener ve Serdar, 2015, 114).

Görüldüğü gibi CDB; çalışan çocukların yatırımlarıyla ilgilenmektedir. Ancak bazı kişiler çocukların çalıştırılmasının ilk başta önlenmesi gerektiğini öne sürseler de buna karşıt olarak bu bankayı destekleyenler; "Hindistan'daki ekonomik sistem ve dünyanın diğer yerlerindeki sokak çocuğu sayısındaki artış, başka bir alternatif tanımıyor. CDB çocuklara en azından kendi hayatlarını ve birikimlerini kontrol etme şansı tanıyor" cevabını vermektedirler" (Kırbas, 2008, Şener ve Serdar, 2015, 115).

SONUÇ VE ÖNERİLER

Çocuk haklarının korunmasına yönelik Türkiye'nin de taraf devletler arasında bulunduğu pek çok uluslararası sözleşme ve düzenlemeler bulunmaktadır. Bunun yanı sıra Türkiye'nin yasa ve yönetmeliklerinde de bu konuda düzenlemeler söz konusudur. Bu kapsamda çocuk işçiliğini ve dolayısıyla en kötü biçimlerdeki çocuk işçiliği sınıflandırmasındaki "sokakta çalışma"ya yönelik de hem uluslararası hem de ulusal olarak yasal düzenlemeler mevcuttur. Buradaki esas konu yasal mevzuatın eksikliğinden ziyade uygulamaya aktarılmasındaki aksaklıklardır. Uygulamaya aktarılamayan yasal mevzuatın bağlayıcı etkisi azalmakta ve soruna çözüm olmaktan ziyade sorun alanının genişlemesine neden olmakta, soruna bağlı gelişen başka sorunlara da zemin hazırlamaktadır. Uygulamayı güçleştirici etmenleri en aza indirmek için denetim mekanizmaları güçlendirilmelidir.

Sokakta yaşayan ve/veya çalış(tırıl)an çocuklar konusu karmaşık süreçleri içinde barındıran bir sorundur. Dolayısıyla hem kurumlar arası hem meslekler arası işbirliğini gerektirmektedir. Disiplinler ve sektörler arası bütünlüğün sağlanması soruna yönelik sağlıklı ve kalıcı çözümler üretilmesinde etkili olacaktır. Ayrıca multidisipliner çalışmada mesleki sınırların iyi çizilmiş olması da çözüme katkı sağlayacak önemli bir faktördür.

Sorunun karmaşıklığı aynı zamanda içinde pek çok sistemi barındırmasından da kaynaklanmaktadır. Bu doğrultuda sistem yaklaşımı ve ekolojik yaklaşım çerçevesinde bir müdahale anlayışı benimsenmeli ve çalışmalar yalnızca çocuk üzerinden değil çocuğun dahil olduğu tüm sistemler dahil edilerek ve sosyal ve çevresel faktörler gözetilerek gerçekleştirilmelidir. İlaveten her vakanın biricikliği de sorunu karmaşık hale getiren etmenlerden biridir. Dolayısıyla müdahalelerde cinsiyet, yaş grubu, gelişim dönemi özellikleri gibi faktörler dikkate alınmalı ve hizmet modelleri bu anlayışla şekillenmelidir.

Çocukların her birini sokakta yaşamada ya da çalışmadaki motivasyon kaynaklarının ne olduğu ana sorunun belirlenmesinde ve çözümde önemli yer tutmaktadır.

Dikkat edilmesi gereken en önemli noktalardan biri de bireysel hedeflerdir. Müdahalede genel hedefler dışında çocukların her birinin bireysel hedefleri de dikkate alınmalı ve çözüm aşamasına dahil edilmelidir. Bu durum hem çocuğun sürece daha aktif katılımını sağlayacak hem de çalışmasının başarısı açısından olumlu sonuçlar doğuracaktır.

Türkiye'deki mevcut sistemde hizmet modelleri çocuğu bir şekilde bir kurum çatısı altına çekmektedir. Bu da sokakta yaşayan ve/veya çalışan çocukların hizmetten yararlanmasını güçleştirmektedir. İslah edici yaklaşımın tamamen bir kenara bırakılarak rehabilite edici yaklaşım, sokak çalışması yaklaşımı ve koruyucu-önleyici yaklaşımın bir arada kullanılması gerekmektedir. Bu noktada sokak çalışması yaklaşımı önemli bir yer tutmaktadır. Bu yaklaşım doğrultusunda çocuklara bulunduğu ortamda müdahale edilir ve dolayısıyla daha çok çocuğa ulaşılabilir. Bu çalışma biçimi görünen sorunu daha iyi tanımlamayı ve esas sorunların anlaşılmasını kolaylaştıracaktır. Bu da müdahalenin işlevselliğini artırıcı rol oynayacaktır. Ek olarak yeni çocukların döngüye katılmasını önlemek için risk önleyici düzenlemelerin yapılması da bir gerekliliktir. Bu da koruyucu-önleyici yaklaşıma işaret etmektedir ki sokak çalışması sayesinde ortaya çıkarılabilecek risk haritası koruyucu ve önleyici uygulamaların gerçekleştirilmesinde yardımcı olabilecektir.

Hizmetlerin başarıya ulaşmasında meslek elemanlarının yeterliliği de önemli bir faktördür. Bu kapsamda çalışma alanına yönelik personel eğitimleri veriliyor olsa da sık sık yer değişikliği olması vb. nedenlerle sorunlar yaşanabilmektedir. Bu sorunları en aza indirmek için eğitimlerin sürekliliği sağlanmalı ve personel değişikliği mümkün olduğunca aza indirgenmelidir.

Sokakta yaşayan ve/veya çalışan çocuklar eğitimden yoksun kalmaktadır. Mevcut sistemde nüfusa kayıtlı her çocuk belli bir yaşta okula kaydı yapılmaktadır ancak devamsızlık takibi yapılmamaktadır. Bu durum problemin en baştan tespitine engel olarak çözümünü zorlaştırıcı rol oynamaktadır. Bu da ivedilikle okul sosyal hizmetinin yürürlüğe konması gerekliliğini gözler önüne sermektedir.

Sonuç olarak sokakta yaşayan ve/veya çalışan çocuklar konusunda çocuğun edilgen taraf olduğu, etken tarafın ise aile, toplum olduğu unutulmamalıdır. Sorunun çözümüne yönelik günü kurtaracak geçici çözümlerden ziyade yalnızca çocuğu değil çocuğun içinde bulunduğu tüm sistemleri, çevresel faktörleri içerecek geniş kapsamlı sosyal politika stratejilerinin geliştirilmesinin gerekliliği açıktır. Bu politikaların geliştirilmesi de yeterli olmayacak bunları uygulamaya koyabilecek alanda yetkin meslek elemanlarının da istihdam edilmesi gerekliliğini ortaya çıkarmaktadır.

KAYNAKÇA

- Acar, Hakan, Negiz, Nilüfer, Akman Elvettin (2013). *Sosyal Politika ve Kamu Yönetimi Bileşenleriyle Sosyal Hizmet Temelleri ve Uygulama Alanları*. Ankara: Maya Akademi.
- Acar, Hakan (2010). *Sokakta Yaşayan ve/veya Çalıştırılan Çocuklara Yönelik Hizmet Modelinin ve İl Eylem Planlarının Değerlendirilmesi Raporu*. Ankara: Unicef Türkiye.
- Alaçahan, Osman (2010). Çocuğunu Sokakta Çalıştıran Ailelerin Sosyo-Ekonomik Profili, Tutum ve Beklentileri. *Sosyal Siyaset Konferansları*, S. 59, s. 133-147.
- Erbay, Ercüment (2013). Türkiye'de Çocuk İşçiliğinin Büyük Resmi. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, S. 1, s. 157-167.
- Karataş, Kasım, Attepe Özden, Seda, Ege, Ahmet, Fırat, Engin, Erim, Ferhan, Aslan, Harun (2016). Ankara Sokaklarında Çalıştırılan Çocuklar: Sorunlar ve İhtiyaçlar Raporu. Aile ve Sosyal Politikalar İl Müdürlüğü Çocuk Hizmetleri Şube Müdürlüğü - Hacettepe Üniversitesi Çocuk Hakları Uygulama ve Araştırma Merkezi, S. 1, s. 1-153.
- Kelebek, Görkem (2017). Sokakta Çalışan Çocukların Karşılaştığı Tehlikeler. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Kongresi*, Ankara, s. 375-382.
- Kızmaz, Zahir, Bilgin, Rifat (2010). Sokakta Çalışan/Yaşayan Çocuklar ve Suç: Diyarbakır Örneği. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 32, s. 269-311.
- Kucur, F. (2016). Sosyo-Ekonomik Bir Sorun Olarak Sokakta Çalışan Çocuklar. *Uluslararası Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, S. 1, s. 55-66.
- Şener, Sami, Serdar, Meryem (2015). Sokak Çocukları Problemi ve Bu Probleme Yönelik Uygulanan Politikalar (Türkiye-Hindistan Örneği). *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 45, s. 105-117.
- Tor, Hacer (2010). Türkiye'de Çocuk İşçiliğinin Boyutları. *Zeitschrift für die Welt der Türken*, S. 2, s. 25-41.
- Tuncel Meriç, Senemoğlu, Nuray (2017). Türkiye ve Almanya'da Sokak Çocuklarına Uygulanan Eğitim Programlarının Karşılaştırılması. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, S. 1, s. 543-568.
- Germany and the ILO (An overview of cooperation results) - https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---dgreports/---exrel/documents/genericdocument/wcms_214116.pdf
- Çocuk İşçiliği (ILO - Ankara) - <https://www.ilo.org/ankara/areas-of-work/child-labour/lang--tr/index.htm>
- Çocuklarımız İçin Fark Yaratalım: Sokak Çocukları - https://www.unicef.org/turkey/dn/_cp8.html
- Önce Çocuklar: Sokakta Yaşayan ve/veya Çalışan Çocuklar - https://www.unicef.org/turkey/dn_2006/_cp43.html
- <https://cocukhizmetleri.aile.gov.tr/>
- Street Children - https://www.unicef.org/evaldatabase/files/ZIM_01-805.pdf